

6

Arnasguneen hauspoa: saio-amaierako zenbait ohar

Mikel Zalbide

Euskaltzaina

zalbide@hotmail.com

Sarrera-data: 2019-10-15 / Onartze-data: 2019-02-01

Laburpena. BAT Soziolinguistika Aldizkariak Mikel Zalbidek idatzitako "Arnasguneak. Etorkizuneko erronkak" txostena lau adituren esku jarri du, haien irakurketa kritikoa jaso dezan. Jakina, ondoren, txostengilearen txanda izan da, hain zuzen, bakoitzari bere ezaugarrietara egokituta, egindako ekarpenaren inguruko iritzi arrazoitua emateko. Nabarmentzekoa da, ñabardurez betetako iruzkinek erakutsi dutela ondorio partekatura heldu daitezkeela; alegia, euskalgintza osoaren baitan zabaltzen ari den xede-helburu nagusia dela teoria soziolinguistikoaren aldetik eguneroko jardun arruntari eta belaunez belauneko transmisioari lehentasunez begiratzea, eta praxiaren ikuspegitik, bereziki, arnasguneen aldeko lanari zentraltasuna ematea. • **Hitz gakoak:** *arnasguneak, euskara, konpartimentazio soziofuntzionala, belaunez belauneko transmisioa.*

Abstract. The journal BAT Soziolinguistika gave the report written by Mikel Zalbide entitled "Breathing spaces. Future challenges" to four experts for review. After this, it was naturally the author's turn to give his reasoned opinion regarding the comments made by each, in accordance with their specific characteristics. It is striking that these comments, which are full of different nuances, nevertheless point to the possibility of a shared conclusion, namely that, in the heart of Basque cultural action, the increasingly widespread main goals are 1) from a sociolinguistic perspective, to prioritise the analysis of everyday behaviour and family transmission, and 2) from the point of view of praxis, to place the work carried out to foster linguistic breathing spaces centre stage. • **Key words:** *breathing spaces, Basque, socio-functional compartmentalisation, family transmission.*

Iritzi kritikoaren egarri denak kritikagileak behar: aztergaiaren oinarri teorikoen berri izanik, ezagutza hori *hemen eta orain* aplikatzen dakiten iritzi-emaileak; gizalegez, baina lausengu alferrak alde batera utzita, zuria zuri dela, eta beltza beltz, esateko gai direnak. Lau iritzi-emaile aukeratu ditugu aztersaio honen argi-itzalak bereizteko eta lanaren batez besteko balio-indarra epaitzeko. Alfabeto-ordenari eutsiz Kike Amonarriz tolosarra aurkeztuko dugu lehenik: aspaldiko ezaguna, soziolinguistika kontuetan ibilbide luzekoa eta, entzute handiko plazagizon izanik, transmisio-ahalmen bizikoa. Tolosako udalean soziolinguistikaren hazia oparo ereindakoa eta orain ere, han-hemen eskaintzen dituen ikastaro-hitzaldien bidez, gogoeta baliosen sortzailea. Besterenetik ikasten adina bere altzoan ernatu duen irizpide-altxorra ingurukooi pozkiro banatzen dakien gizon sasoikoa. Natorren behinola lankide izandako Xabier Bengoetxeagana. EAEko hezkuntza-munduan, normalkuntza-saioen alorrean, luzaro eta maisuki jardundakoa da Xabier. Hizkuntzaren (batez ere Tolosaldeko herri-herrixken) osasun-egoera behatzen eta han ikasitakoa argi azaltzen aparteko gaitasuna erakutsia du (Bengoetxea, 2012). Perspektiba zabalagoko deskribapenak egiten eta, inor alferrik mindu gabe, teoria aldetik erantzun eske ditugun galdera giltzarriei aurrez aurre heltzen trebe. Berrikitango ezagutu dugu Iñaki Iurrebaso erreizidarra (oker ez bagaude lauretan gazteena): udalerrri euskaldunetz eta, oro har, erabileraren bilakaeraz egindako diagnostikoetan aparteko abildadea eta zuhurtzia erakutsi du. Gai horretan dihardu orain ere, analisi demolinguistikoen haritik egiten ari den doktore-tesia dela medio. Gorabidean datorren izarra dugu Iñaki: bertako ezagutza xehea mundu zabaleko perspektiba teorikoan txertatzen asma dezan heinean, eta bide horretan doa, etorkizun oparokoa. Hamabi-hamahiru urtez lankide dugun Lionel Joly euskaldun-frantsesa¹, Sorbonako hizkuntza-soziologian doktorea, dugu azken iritzi-emailea. Mintzajardunaren giza arteko gertakari hurbilen neurri-izariak zehazteko doai berezia du Lionelek. Eguneroko gertakari horiek konstruktua teorikoen marko zabaletan txertatzen ongi trebatua da eta euskararen osasun-maila han-hemengo (tartean Okzitaniako) egoeraren argitan analizatzeko abantaila bizia du: bien berri daki, gutxik adina.

Hauek dira beraz laurak, pozik eta esker onez aurkeztuak. Arazo gordina daukagu, halere, laurekin: ezagutzeaz gainera elkar estimatzen dugu zinez, eta ezagutza-estimua hori traba gerta liteke bata bestearen ideia-eskemen argi-itzalak objektiboki epaitzeko. Hainbat urtez lankide (izan) garenon artean zail da objektibotasun osoari eustea. Ez da lan gozoa, honako honetan ados gaudela baina harako hartan ez esatea.

Iritzi kritikoaren egarri denak kritikagileak behar: aztergaiaren oinarri teorikoen berri izanik, ezagutza hori hemen eta orain aplikatzen dakiten iritzi-emaileak; gizalegez, baina lausengu alferrak alde batera utzita, zuria zuri dela, eta beltza beltz, esateko gai direnak.

**Sentiera biziak
eta buru-astintze
emankorrek
eragin dizkigute
ekarpenok, behin
baino
gehiagotan.
Ohar-sorta
laburra egin nahi
diegu beraz
guztiei,
arnasguneen
gaineko saio honi
amaiera emanaz.**

Zailtasun hori ez da lauzpabost lankideren arazo huts, esparru honetako gehienon gaitz endemikoa baizik. Sarri gertatu ohi da, gai bat jorratzen hastean gehienok gehienon ezagun, eskola bateko, irizkide edo ontzi bereko itsas-bidazti izatea. Hainbatera iritsi gabe ere nor ez da gure artean, Axular gogoan izanik, honetan edo hartan elkarri zordun ez gaitzaizkionik? Eragozpen-*handicap* argia da hori: gizakion moldaera kognitiboak eta sentimenezkoak elkarren arrimuan ibili ohi direnez sarri, biak bereiztea ez da beti-beti lan erraza. Zail izanik ere ez da, ordea, ezinezkoa. Aspaldiko lagunek eta hurbileko lankideek elkarren analisi kritikoak argi eta zorrotz adieraztea ez da gainditu ezinezko langa. *Handicap* horretaz jabeturik, eta kritika bidezko aitzinamenduaren egarri, saia gaitezen begiak ez lausotzen eta, haiek gureak bezala, guk ere haienak begirunez eta egiazki baloratzen. Labur jardungo dugu gaurkoan: deza-kegun (ez nahi genukeen eta ez, seguruenik, askok eskertuko lukeen) bezain labur. Sentiera biziak eta buru-astintze emankorrek eragin dizkigute ekarpenok, behin baino gehiagotan. Ohar-sorta laburra egin nahi diegu beraz guztiei, arnasguneen gaineko saio honi amaiera emanaz.

I. KIKE AMONARRIZEN EKARPENAZ

I

Egin duen irakurketaren zorrotzak inpresionatu gaitu, lehenik eta behin: sakonera jo du analisisian, axaleko idazkera atseginari uko egin gabe. Zorroztasun horren barnean lau puntu azpimarratuko ditugu: sarrera autobiografikoa hain probetxu onez erabiltzen asmatu izana; ekinbide konkretuetara pasatzeko ageri duen prestasuna; erantzun eske daukagun oinarritzko formulazio teoriko bati aurrez aurre heltzeko adorea eta azkenik, arnasguneez egin dugun kategorizazioak partez eragiten dion zalantza. Lau puntuok ezin ditugu, ondotoz orrialde gehiago behar baikenuke horretarako, bere osoan komentatu. Gain-gaineko laburpen-oharrak izango dira, beraz, hurrengoak:

I.1 sarrera autobiografikoaren probetxu teorikoa

Soziolinguistika teorikorako probetxu bizia ateratzen jakin du Kike Amonarrizek, autobiografiazko gertakizun xume batetik. Amaren aldeko aitona eta amona nafar-erdaldunetatik abiatuz, eta amaren txikitako euskalduntze-bidea oinarri izanik, gogoeta-ohar hau eskaini digu: “garai hartako Berrobi erabat euskalduna zen. (...) nola liteke, frankismo bete-betean, euskara zokoratuta eta zigortuta zegoela, eskola erdaraz, komunikabideak erdaraz, administrazioa erdaraz, familia erdaldun batean, seme-alaba guztiek euskara ikastea? Erantzuna oso sinplea da: kalea euskaldun hutsa zelako eta kalean euskaraz egin behar zutelako.

Kaleak euskaldundu zituen haur haiek, euskarak bizi izan duen koiuntura sozio-politikorik zailenean. (...) oso baldintza kontrakoetan ere, ingurune hurbilak hizkuntza jakin bati eusten badio eta erabiltzen badu, hizkuntza hori beharrezkoa bihurtzen da... bizitzeko! (azpimarra biak gureak).

Ez dugu pasarte asko ezagutzen gure bibliografia teknikoan, hain labur eta hain argi azaltzen duenik ahuldutako hitzun-elkarteen berezko mintzoaren belaunez belauneko jarraipen-transmisioa, egoera gogorretan ere, nola eta zergatik mantendu izan den. Hori jakitea ez da jakintxukeria: ahuldutako hizkuntza indarberritu nahi dugunontzat hil ala biziko elementu kognitiboa da goiko hori. Kontuak horrela izanik, badago gure artean zertaz harritua: nola liteke euskaltzale mundua (*bottom-up* jokamoldeaz zein *top-down* instituzionalaz) eguneroko mintzajardun arruntaz eta bere transmisio-oinarriaz hain gutxi arduratu izana azken hamarkada hauetan? Nola liteke jardun hori hain nagusi deneko arnasgune-alorraz apenas kezkatu izana? Nola liteke ingurumen geoterritorial horiei hain garrantzi txikia aitortu izana oro har? Nolatan dago gai hori hain jardunaldi monografikoen, azterlan eta analisi sektorialen, graduondoko atal beregainen eta berariazko doktore-tesien behar gorrian²?

Esplikazio posible bat badakigu zein den: lan zaila da hori, eta (bere zailean ere) ondotoz errazagoak diren ekimenetatik hastea gustatzen zaigu gehienoi: eskola eta euskaltegia, aldizkaria eta egunkaria, literatura eta argitaletxea, kultura-astea eta, urtean behin-edo, “euskararen alde”-ko agerraldi zabala³. Egia da hori, hein batean. Ez dut uste, halere, arrazoi bakarra gure joera hori denik. Nolanahi ere, on da oraingoan bezala ibilbide luzeko euskaltzale-eragile kualifikatu baten testigantza eta gogoeta-lana jasotzea eta gogoeta hori hizkuntza-soziologiaren kontzeptu-markoan hari-zuntz ederrez iruten saiatzea. Eskerrak eman behar dizkiogu Kikeri, hain funtsezko gaia guztion begien bistan jarri izanagatik. Bere gogoeta-lerro horrek gizarte-arau edo norma sozialaren esparru teorikora garamatza: inork espreski hartara behartzen ez gaituelarik ere, ingurumen-baldintzek kilikaturik zerbaiten behar bizia eragiten duen horretara; behar bizia sentitzera eta, eragozpen larririk gabe, ontzat ematera. Gizarte-arauari buruzko gogoetaz gainera, besterik ere planteatu du Kikek: eskolaren lekua zein da, eguneroko mintzajardun arruntaren belaunez belauneko transmisio-iraupenean? “lehendabizi (eskolan) ikasi, gero (euskaraz) egin” paradigma argi bezain ahula alde batera utzi eta sozializazio-bide konplexuaren prismapean argitzen

Nola liteke euskaltzale mundua (*bottom-up* jokamoldeaz zein *top-down* instituzionalaz) eguneroko mintzajardun arruntaz eta bere transmisio-oinarriaz hain gutxi arduratu izana azken hamarkada hauetan? Nola liteke jardun hori hain nagusi deneko arnasgune-alorraz apenas kezkatu izana?

**Arnasguneen
gaia,
euskalgintzaren
probetxurako
izango bada, ezin
bihur liteke
hizkuntza-
normalkuntzaren
eranskin. Beste
zenbait
elementurekin
batean (ez haien
aurretik eta ez
haien ondoan)
lehentasun
osokoa da eta,
beraz,
lehentasunezko
trataera zor zaio.**

saiatzera gonbidatzen gaitu bere amaren gaztetako deskribapen biografikoak. Prismaz aldatu beharra daukagu horretarako, euskaldun-jendearen eguneroko jardun arruntak ahuldutako hizkuntza indarberritzeko orduan duen zentraltasuna onartuz.

I.2 ekinbide konkretuetara pasatzeko prestasuna

Kike Amonarrizen irakurketa ez da ordea teoria-asmo hutsezkoa. Lurrean ditu oinak, eta lurrari itsatsirik segitu nahi du. Beharrezkoa ikusten du, horregatik, zenbait elementuri aparteko begirunea izatea. Horrela,

I.2.1 Arnasguneen gaia hizkuntza-politikan txertatzea

Bere hitzak dira hauek: “arnasguneen inguruko ikuspegi hau hizkuntza-politikan txertatzea oso garrantzitsua (da), ez “erreserbak” antolatzeke, baizik eta euskararen irradiazio-gune bilakazteke eta beraien energia linguistikoa hizkuntza-komunitate osora hedatzeko: euskaraz bizitzeko aukera eta espazioa eskainiz, biziberritze-prozesuaren eredu aurreratua osatuz edo hizkuntzaren beraren erreferentzia bizia hedatuz.” Funtzaren funtsean zuzen dabil horretan, gure ustez. Kontura gaitezen, hori bai, aurreko puntuan prisma-aldatzeaz esandako horretatik aski hurbil dabilela. Norbanako jakinen ibilbideetatik ikuspegi globalera hegaldatur, arnasguneen eta eguneroko mintzajardun arruntaren zentraltasuna azpimarratzera datorkigu tolosarra. Ñabardura bi erantsi (ez kontrajarri) nahi nizkioke Kikeren baieztapen horri: lehentasun kontua eta arnasguneen aldeko (eta kontrako) prozeduren izaera bihurria.

a) *Lehentasuna.* Arnasguneen gaia, euskalgintzaren probetxurako izango bada, ezin bihur liteke hizkuntza-normalkuntzaren eranskin. Beste zenbait elementurekin batean (ez haien aurretik eta ez haien ondoan) lehentasun osokoa da eta, beraz, lehentasunezko trataera zor zaio. Arnasguneei, eguneroko euskal jarduna nagusi deneko ingurumen geoterritorialei, bizirik eutsi behar zaie kosta ala kosta. Bizirik eutsi eta, Kikek argi dioenez, plano geofisikoan zein sozio-funtzionalean zabaldu. Hori gabe askoz zailagoa izango da euskarari XXI. mendean bizirik eustea; are zailago indarberritzea eta, guztietan zailenik, eguneroko mintzabide arrunt gisa galdurik dagoen ingurumenetan euskara berpiztea, espezialistek *revernacularization* diotena⁴. Bizirik dagoenari bizirik eustea, errazagoa izateaz gainera, etekin hobekoa da askoz. Funtsezkoa da, horregatik arnasguneen lehentasuna begien bistan izatea.

b) Arnasguneen beharrak eta aukerak kontuan izango dituen politika ez da, ezin da izan, hizkuntza-politika huts. Hori baino ondotoz gauza bihurriagoa da: demografia-zaintza eta zerbitzu-eskaintza, etxegintza eta lurralde-antolamendua, ekonomia eta lan-merkatua, hizkuntza eta kultura,... Guztien hartzaile da eta, hein batean edo bestean, esparru horietan guztietan behar ditu neurri proaktiboak. Jonathan Pool-en, Mari C. Jones-en eta besteren *identity-planning* delakoan ere txertaturik dago langintza osoa⁵.

1.2.2 Arnasguneei laguntzeko neurrien egingarritasuna eta arrisku-karga

Aparteko atentzior aztertu du Kikek arnaseguneei laguntzeko zenbait neurri posibleren egingarritasuna eta, batez ere, neurri horien arrisku-karga potentziala. Erne ibili da, konkretuki, mugimendu demografiko bortitzak ebitatzeko asmoz planteatu litezkeen neurri konkretuekin: neurri horiek aski delikatuak eta, are, manipulagarriak gerta litezkeela gogorazten du arrazoiz. Bere hitzetan esanik “bazterkeria akusaziorik ez jasotzeko ongi azaldu beharko da “linguistikoki babestutako eremuak” zer diren, eta berauen garrantzia argudiatu”. Garrantzizko gaia da hau. Mugimendu demografiko bortitzen aurrean gizakiok, banaka edo taldean, har dezakegun bidea gizalegezkoa, trumiltsua edo ankerra izan liteke. Ez daukagu urrutira begiratu beharrik: Kontinente arteko migrazio bizia badakigu zer tentsio eta zer erreakzio-molde eragiten ari den Europa gehiengan. Tentsio-arrisku hori ez da estatu arteko planoan bakarrik gertatzen, gainera. Estatu barruan ere bada, edo izan liteke, halakorik. Halakorik gerta ez dadin (edota ahalik txikiena izan dadin) neurri egokiak hartu izan dira behin baino gehiagotan: estatu berean, horrela, aldamenekoari ez bezalako ezaugarri linguistiko kolektiboak aitortu zaizkio lurralde bati eta ezaugarriok, are legez, indarrean eusten dira.

Ez gara esaten ari, hemengo hizkuntza-eskubideetan gidari dugun norbanako irizpidea okerra denik. Ukitu ezina denik ere ez: arnaseguneen babes-trataerak zer formulazio konkretu behar lukeen eta izan dezakeen ikuskizun dago. Ezin da, ordea, aipatu gabe utzi. Arnaseguneetan (kanpora eta barrura, hazkunde bejetatibo murriztasun gainera) gertatzen ari den transbase bortitzaren gertaera hor dago. Gertaera horri gizabidezko eta elkar hartuzko irtenbidea bilatzen saiatzea dagokigu, azken arnaseguneak ere hankaz gora joango ez badira bihar edo etzi. Labur baina zorrotz azaldu digu Kikek Irlandako (eta han-hemengo) egoera triste-urrikalgarria: “Gaeltacht-ak bisitatzean izan nuen desolazio sentsazioa

Bere hitzetan esanik “bazterkeria akusaziorik ez jasotzeko ongi azaldu beharko da “linguistikoki babestutako eremuak” zer diren, eta berauen garrantzia argudiatu”. Garrantzizko gaia da hau.

Arnasguneen bideragarritasuna inguruko herriburuen ardura ere bada eta, oro har, Euskal Herriko bilakaera soziolinguistikoarekin lotuta egongo da. Adibide batekin esateko: Tolosaldeko arnasguneen biziraupena, neurri handi batean, Tolosan jokatuko da.

edo Aracilek bere garai onetan bota zigun esaldi hura: «hizkuntza gutxituen kasuan, bai emigrazioak eta bai inmigrazioak galerak dakartzate»". Galera horiek minimizatzea eta, *ghetto*-en edota erreserba indioen itxitura lazgarritik nabarmen aldenduz, *ingroup*- eta *intergroup-relation* direlakoak begirunezko perspektiba egonkorrean zurkaiztea da, gure ustez, soluzio bideragarri bakarra. Arnasguneen aldeko saio orok ezinbestekoa du hori kontuan izatea. Zuhur jokatu du Kikek elementu hori berariaz azpimarratuz.

I.2.3 Arnasguneen bideragarritasuna, inguruko herriburuen ardura ere bada

Hori baino zabalxeagoa da bere baieztapena: "Arnasguneen bideragarritasuna inguruko herriburuen ardura ere bada eta, oro har, Euskal Herriko bilakaera soziolinguistikoarekin lotuta egongo da. Adibide batekin esateko: Tolosaldeko arnasguneen biziraupena, neurri handi batean, Tolosan jokatuko da". Ekarpen ona da hau. Gure orain arteko azalpenetan ez dago ezer, lehenengo baieztapen horren kontrakorik. Alde ere ez, ordea, gauza handirik: ez, behintzat, behar bezain argi eta zehatz azaldurik. Gure txostena osatzera eta hobetzera dator beraz Kikeren ohar hau. Garrantzitsua da ekarpen hori, arnasguneak bizirik gordetzeko aplikazio-bide konkretuen perspektibatik. Ez daukagu hemen lekurik, herriburuen garrantzia xehekiro azaltzeko. Bistan da, ordea, funtsezkoak direla. Arnasguneen aldeko aplikazioak eskualde-perspektiba irmoa beharko du, bertan zentratutakoaz gainera. Xabier Bengoetxea eta Lionel Joly ere Kike Amonarrizen oso antzeko bidetik dabilta, aurrerago ikusiko dugunez, puntu honi dagokionean. Hobe-kuntza argia da ekarpen hau, eta esker onez aitortzen dugu.

I.3 Oinarrizko formulazio teoriko bati aurrez aurre heltzeko adorea

Probetxu handiko sarrera autobiografikoaz eta ekinbide konkretuetara pasatzeko gogoaz gainera badu Kike Amonarrizen irizpenak aparteko ezaugarria: euskaltzaleok erantzun eske daukagun oinarrizko formulazio teoriko bati aurrez aurre heltzeko adorea izan du. Gure artean inor gutxi bezala, hizkuntza-konpartimentazioaz hitz egitera ausartu da. Euskara-erdaren konpartimentazio soziofuntzional egingarriaz eta komenigarriaz mintzatu da, labur baina argi. Konpartimentazio soziofuntzionalaren gaiak, batez ere bidelagun duen diglosiak, ez du pozbide handirik sortzen gure artean. Deabruari ur bedeinkatuak baino beldur biziagoa ematen digu konpartimentazio soziofuntzional delakoak.

Horren aldeko planteamenduek ez dute *feed-back* handirik jaso izan eta, halakorik gertatu denean, gutxitan izan da *feed-back* hori buru-lanaren ondorio eta akuilu. Oso pozgarri da guretzat, horregatik, oraingoan jaso dugun erantzun zehatz eta ozena. Are pozgarriago, norbaitek behar eta Kike Amonarrizek heldu izana gaiari. Hona bere hitzak, orrazketa-lan xumeaz muin-muina bilduak: “Zer izan daiteke XXI. mendearen lehen erdi honetan euskara-erdaren konpartimentazioa? Hizkuntzen arteko konpartimentazioaz edo diglosiaz hitz egiten dugunean, deskribatzen dugun errealitatea oso polarizatua da: X hizkuntzak behe-mailako funtzioak (ditu), eta Y hizkuntzak goi-mailakoak. Egoera horiek garai bateko banaketei dagozkie normalean. (...) Errealitate soziolinguistiko hori (...) aldatu egin da eta, berarekin batera, euskara-erdaren konpartimentazio zurruna (ere bai). Gaur egun, euskaldunen artean elebitasuna unibertsalizatu egin da, eleaniztunak gero eta gehiago direlarik, eta hizkuntzen arteko konpartimentazioari dagokionez (zera) aurreikus genezake: epe motz-ertainean, arnaseguneetako hiztun eta egoera gehienak, gutxi ala gehiago, elebidunak, eta kasu eta esparru batzuetan eleaniztunak izango direla (...). Konpartimentazio horretan euskarak ahalik eta esparru gehien bete ditzan, oinarrizko helburu batzuk jarri beharko genituzke, aurrez jakinik, hemendik aurrera, “euskara nagusi” izango den esparruak, “euskara hutsezko”ak baino gehiago izango direla normalean.” Arnaseguneetan lortu beharreko sei helburu aipatzen ditu Kike Amonarrizek, adibide modura. Hiru ohar egin nahi dizkiogu bere azalpen mamitsuari: 1) Konpartimentazio *berria* planteatzen digu Kikek: *berria*, ez behinolako xahar-burumakurra. Zerbait erantsi nahi genioke horri: *berria*, baina *konpartimentazioa*. Funtsezko etena izan da “konpartimentaziorik bai/ez” delakoa, azken 40 urteko gure planteamendu soziolinguistiko eta glotopolitikoaren alorrean⁶. Kikeren ekarpen hau ez da, beraz, ezikusia egitekoa. 2) Konpartimentazio berri hori ez da arnaseguneetara *berez bere* etorriko. Neurriak hartu beharko dira, ahalik eta arinen etor dadin. Sei xede-helburu ezarri ditu Kikek horretarako. Seirak dira, gure ustez, arrazoizko eta beharrezko, egungo arnaseguneek arnasegune izaten segituko badute eta XXI. mendeko euskalgintzaren indargarri izango badira. Xede guztiak ez dira premia-maila bereko eta berdin egingarri: aldea dago batetik bestera. Helburu horien ordenari dagokionez, azkenik, Kikek lehen puntuan jarri duen helburua azkenean jarriko genuke guk. Herritarren hizkuntza-gaitasunaz diharduen xedea nekez kokatzen da arnaseguneen erabilera zehaztera datorren konpartimentazioan eta ez da egoki, gure ustez, aurre-aurrean jartzea. Beharrezkoa da xede hori ere, jakina, baina beste bost puntuen (batez ere b-ren eta d-ren) ondorio da maizenik. Beste bost helburuok lortuz

Hizkuntzen arteko konpartimentazioaz edo diglosiaz hitz egiten dugunean, deskribatzen dugun errealitatea oso polarizatua da: X hizkuntzak behe-mailako funtzioak (ditu), eta Y hizkuntzak goi-mailakoak. Egoera horiek garai bateko banaketei dagozkie normalean. (...) Errealitate soziolinguistiko hori (...) aldatu egin da eta, berarekin batera, euskara-erdaren konpartimentazio zurruna (ere bai).

**Anasguneetako
herritarrak ere
euskaraz eta
erdaraz (zenbait
erdarez)
baliatuko direla
etorkizunean, epe
motz-ertainetan.
Norekin ordea
egingo dute
nagusiki
euskaraz, eta
zertarako?
Norekin aitzitik
erdaraz, eta
zertarako?**

gero, eta balantze demografikoa egoki zaintzen bada, litekeena da bertako hainbat herritar euskal-elebidun izatea⁷.

Hasiera da, gure ustez, Kike Amonarrizek gaurkoan eskaini diguna. Teoria soziolinguistikoa eta hizkuntza-plangintzaren aplikazio-esparruan ondorio sakonak dituen bide-urratzea egin du⁸. Teoriari dagokionez, termino tekniko pare bat aurkezterik banu, zera esango nuke: mintza-eta idatz-jardunaren *intragroup* esparrurako konpartimentazio-moldea da Kikek sei helburu horien bidez planteatzen diguna. Zehazkiago esanik, arnasguneen *intragroup* harremanetarako formulazioa da berea. Argi gelditzen da, bere goiko pasartea patxadaz irakurtzen bada, euskaldunen eta erdaldunen (tartean erdal-elebidun askotxoren) *intergroup*-planoa ere hor dagoela. Hor dagoela eta, gizarte-urak (hemen eta mundu zabalean) norabidez erabat aldatzen ez badira hor egongo dela gero ere, begien bistako etorkizunean. Euskara hutsezko hiztun-elkarterik ez da bere formulazioan planteatzen. Bere hitzetan esanik “euskaldunen artean elebitasuna unibertsalizatu egin da, eleaniztunak gero eta gehiago direlarik, eta hizkuntzen arteko konpartimentazioari dagokionez (zera) aurreikus genezake: epe motz-ertainean, arnasguneetako hiztun eta egoera gehienak, gutxi ala gehiago, elebidunak, eta kasu eta esparru batzuetan eleaniztunak izango direla (...)”. Hots, arnasguneetako herritarrak ere euskaraz eta erdaraz (zenbait erdarez) baliatuko direla etorkizunean, epe motz-ertainetan. Norekin ordea egingo dute nagusiki euskaraz, eta zertarako? Norekin aitzitik erdaraz, eta zertarako? Bidegurutze horrek eskatzen digu, hain zuzen, zenbait adituren *intragroup* eta *intergroup* harremanen bereizkundeaz baliatzea. Zer esan nahi dugu, *intragroup* eta *intergroup* terminoekin? Ezagutzen dugun teoria soziolinguistikoaren argitan, eta gure *hic et nunc* honetara proiektatuz jatorrizko kontzeptua,

a) *Intragroup (relations)* diogunean euskaldunek euskaldunekin osatzen duten hiztun-sare multzoa adierazi nahi da⁹. Harreman edo interakzio hori aurrez aurrekoa da maiz, baina urrutiko-birtuala ere hor dago. Hoberik ezean *euskal hiztunon barne-harremanen plano*a esan diezaiokegu *intragroup (relations)* sailari.

b) *Intergroup (relations)* direlakoetan, aldiz, euskaldunek erdaldunekin (tartean erdal-elebidunekin) erdaraz bideratzen dituzten interakzioen multzoa¹⁰. *Euskal eta erdal hiztun-multzoen arteko erdarazko harremanen plano*a esan diezaiokegu, *intragroup (relations)* sailari.

Horko a) sailaz jardun du Kikek esplizituki: *intragroup relations* edo *euskal hiztunon barne-harremanez*. Besteaz (*intergroup relations* edo *euskal*

eta erdal hiztun-multzoen arteko erdal harremanez) ez da mintzatu. Bi munduok hor daudela eta “epe motz-ertainean” ere hor egongo direla argi iradoki du, ordea. *Intragroup relations* sailari, bihar edo etzi, *intergroup* harremanen esparrua ere erantsi beharra daukagula gogorazten digu bide batez. Badakigu gakoa non dagoen: nork-norekin-zertaz hizkuntza batean, eta nork-norekin-zertaz beste(et)an? Kike Amonarrizek eman du lehen pausoa. Besteok dugu orain hitza.

I.4 Arnasgune beterik ba al dago?

Bere esperientzia pertsonaletik abiatuz, ondorio honetara iritsi da Kike: “herri batzuk beste batzuk baino egoera hobean egon arren, arnasgune guztiak “erasandako” arnasguneak direla esan genezake (hortik kanpo geratzen diren herri txiki urriak, erasanak izateko guztiz egoera zaurgarrian daude) (..) gaur egun, arnasgune guztiak erasanak direla uste dudanez, arnasgune mota nagusien sailkapena ez zait oso funtzionala iruditu (..) “erasandako arnasgune” ena da, gaur egun, aurki genezakeen tipologia soziolinguistikorik gorena”. Zer esan dezakegu honetaz? Baietz eta ezetz: arrazoi du Kikek, hiztun elebakarrez osaturiko arnasgune beteak begien bistatik aspaldi galdu zirela dioenean. Ez erabat, aldiz, guzti-guztiak arnasgune erasan direlakoan (ikus Iñaki Iurrebasoen atala eta gure oharra). Ba al du hortaz zentzurik, arnasguneak bitan edo hirutan banatzea? Ba al du zentzurik, bereziki, (ia) arnasgune guztiak erasanik dauden honetan arnasgune *bete*-ez jardutea? Xabier Bengoetxea eta Lionel Joly baiezkotan daude; ezezkora lerratzen da Kike. Aurrerago, arnasgune erasanen terminologiazko egokitasunaz jardutean, helduko diogu berriro gai honi. Diogun, gerora gabe, kategoria-bereizkunde horri kalte baino mesede gehiago ikusten diogula gaurkoz.

I.5 Terminologiazko ekarpena

Goian esandako lau puntuez gainera, badu Kikeren irizpen-txostenak berariaz azpimarratu beharreko elementua. Terminologia aldetik, norabide bakarreko arnasgune “erasan” ez du gogoko. Bat dator horretan Iñaki Iurrebasorekin eta Lionel Joly-rekin. Gero helduko diogu gaiari, xehekiago.

Labur bilduz, analisi zorrotza eta egokia eskaini digu Kikek. Aurrerapausorik emateko elementu teoriko sendorik eskaintzen edo iradokitzen du, batetik. Arnasguneen aldeko ekimen-programa orotarako lagungarria den zenbait aholku praktikoko eskaintzen digu, bestetik. Guztiak dira balios, guztiak mesedegarri. Eskerrik asko, Kike.

**Herri batzuk
beste batzuk
baino egoera
hobean egon
arren, arnasgune
guztiak
“erasandako”
arnasguneak
direla esan
genezake.**

***Herri-giroa (...)
gesaltzen ari dela
begi-bistako
gauza da. Herri
horietan ez dago
bizitzarik. Kale
hutsak, ume gutxi
eta horiek
telebistan edo.

Hor sekulako
aldaketa eman
da.
Modernitatearen
indibidualismoa
bete-betea.***

II. XABIER BENGOETXEAREN EKARPENAZ

I

Irakurtzen eta analizatzen erraza da Xabierrek eskaini digun iruzkina. Orain urtebete inguru prestatu genuen PPT-azalpenari orpoz orpo eusten dio eta, teknika hori dela medio, erraz ikusten da zertan gure azalpenarekin bat datorren, zertan ñabardura erantsi duen eta zertan formulazio alternatiboa eskaini digun edo hartarako tentaldi bizian dabilen. Esan dezagun, labur beharrez, kasu askotan bat datorrela Xabier gure argudio-bide nagusiarekin. Agertutako begirunea biziki eskertzeaz gainera, ñabardura biziz hornitu dituen oharretan eta ikuspegi alternatiboari ateak zabaldu dizkionetan zentratuko gara. Darabilen euskara (Beterrikoontzat hain) gozo horrek arindu egiten du irakurketa, eta ohar soilak aukeratzea errazten.

II.1 Gauden lekutik abiatu behar da, lehentasun argienak gidari ditugula

Kezka bizia eragiten dio Xabierri, arnasgune jator izandako hainbatetan antzematen duen gainbeherak. Bere hitzetan esanik “herri-giroa (...) gesaltzen ari dela begi-bistako gauza da. Herri horietan ez dago bizitzarik. Kale hutsak, ume gutxi eta horiek telebistan edo. Nahikoa da pala hartu eta herri horietara joatea. Frontoian ez dugu ia inoiz oztoporik izaten partida jokatzeko... Hutsik daude. Ez dago gure gazte-garrietan bezala txanda hartzeko borrokan ibili beharrik. Zer esan auzolanaz eta antzeko kontuez. Afarietarako biltzeko ere arazoak daude askotan. Gure auzoan bertan, aurten Santa-eskean ateratzeko, igandea izanik ere, hamar lagun biltzeko gorriak ikusi genituen. Hor sekulako aldaketa eman da. Modernitatearen indibidualismoa bete-betea. Azken egunetan irakurria dut Baztandarren Biltzarra antolatzeko eduki zituzten gora-beherak eta nola Lapurtarren Biltzarra bertan behera utzi duten. Bietan erreleborik eza aipatzen dute gako nagusi bezala”.

Teorizazio askok baino zehatzago, gordinago eta ulergarriago azaltzen digu Xabierrek arnasguneek egungo egunean ageri duten bizi nahiaren eta ezinaren borroka gorria. Garbi ikusten da horrelakoetan, besteak beste direla, Xabier Bengoetxearen delibero sendoa, jatortasun etnokulturalaren azken agergune kolektibo diren ingurumen hauei etorkizun bizi-pizgarria segurtatzen saiatzeko. Ondoko gogoeta-ardatza du, seguru-eruenik, gidari: “(oraingo egoera honetara) nola iritsi garen interpretatzeko garaian, zerrendatu diren fenomeno guztiez gain, horien azpian egon daitezkeen arrazoiei buruzko hainbat tesi egon badaude. Hau da, euskarak mendeetan bizi izan duen zapalkuntzaren ondorioz dela aipatuko du

zenbaitek, estatu independentea ez edukitzea beste hainbatek, estatuaren jazarpen etengabea, botere autonomikoen hizkuntza-politika ahula, euskal hiztunen analfabetismoa, goi-mailako funtzioen gabezia eta horren eragin murriztailea eremu intimoetan, autopertzepzio- eta autoestimularazoak, hizkuntza-eskubideen kontua,.. hainbat eta hainbat. Arrazoiak arrazoi, kontua hau da: egungo egoera hori da eta (egoera) horri aurre egin beharko diogu. Hemen ere, seguruenik, modu integralean, multifaktore horiek guztiak kontuan hartuz. Hori bai, lehentasunak argi edukiz eta ahal dugunetik abiatuz". Euskaltzale-mundua gizaki itsu-setatiz, iluminatuz eta ameslari iheskorrez beterik dagoela dioteneke balukete, Xabierren azalpen horietan, epai eskuzabalagora iristeko ikasbide ederrik. Esplikazio bakarraren zurrunbiloan erori gabe, aukera guztiak aintzakotzat hartuz eta aurrera begirako abiaburu alboraezinean oinarrituz, konponbidea bilatzeko saioa du ardatz. Ba al da hori baino bide zuhurragorik?

II.2 erronka demolinguistikoaren larria

Erronka demolinguistikoak berariaz kezkatzen du Xabier, Lionel Joly bezala. Tolosaldeko arnaguneak begien aurrean dituelarik, honela dio: "noraino jabetzen gara (erronka demolinguistikoaz)? Noraino onartzen dugu hori? Gure bizimolde erosoari uko egiteko noraino gaude prest? Noraino dute gaurko gazteek posible, dituzten bitartekoak eta arazoak (direla) medio, nahita ere horretan saiatzea? Herri txikietan ume gutxi daude; kalean ez daude gainera, lehen bezala. Herriak zahartzen ari dira(...)". Aparteko atentzioa eskaini dio Xabierrek erronka honi. Behar bezain argi aipatu ez dugun puntua erantsi du berak: ume gutxi dago (ongien ezagutzen dituen) arnaguneetan, eta dauden apurrak gutxitan dabilta kalean. Etxeaz eta eskolaz gainera lagunartea eta kaleko jardun bizi-oparoa baldin bada belaunaldi gazteak hizkuntzaren osaera zabal-bihurriaz jabetzeko leku nagusia, bistan da ondorioa: aurreko belaunaldiak baino motzago izango dira oraingoak euskal mintzagaitasunez. Ez da berri atsegina; nekez uka liteke ordea. Arnaguneei atxiki izan diogun ezaugarri nagusietako bat indargaltzen ari da. Aparteko merezimendua du Xabierrek, puntu hori berariaz azpimarratu izanagatik.

II.3 Bertako herri-giroa motz gelditzen ari zaie gazteei

Gure azalpenean aski modu formalean landutako puntuari gatz-pipe-
perezko deskribapen bizia erantsi dio Xabierrek. Hona bere hitzak: "Herriak zahartzen ari dira eta gazteak, oro har, bizitza ez dute bertan egiten. Tolosaldeko herrietan, gehien ezagutzen dudak eskualdean, hori nabaria da. Herri-giroa pobre geratzen ari zaie. Ikasketa-maila

Herriak zahartzen ari dira(...)". Aparteko atentzioa eskaini dio Xabierrek erronka honi. Behar bezain argi aipatu ez dugun puntua erantsi du berak: ume gutxi dago (ongien ezagutzen dituen) arnaguneetan, eta dauden apurrak gutxitan dabilta kalean.

**“Badago gazte-
tipologia bat,
herrian bizitzeko
aukera eta
baliabideak izan
arren nahiago
duena hiritartu
eta bere
bizimodua han
eratu. Hor ere
erronka handia
dago. Nola
saihestu (...) .
hori?”**

dela-eta, kultur bizitza, harreman-sareak, etab., beste nonbait bilatzen dituzte. Nire iritziz, badago gazte-tipologia bat, herrian bizitzeko aukera eta baliabideak izan arren nahiago duena hiritartu eta bere bizimodua han eratu. Hor ere erronka handia dago. Nola saihestu (...) hori?” Erronka asko, eta zailak, dituzte egungo arnasguneek. Xabier Bengoetxeak hemen azaldutakoa ez da, inondik inora, txikiena.

II.4 Eskualdea, arnasguneen babes

Kike Amonarrizi eta Lionel Joly-ri irakurri diegun ohar bera, edo aski antzekoa, jaulki digu Xabier Bengoetxeak, bideragarritasun sozioekonomikoaren behar-aukeretan pausatuz begiak. Arnasguneen erronkei erantzuteko orduan ez da eskualde-perspektiba begien bistatik galdu behar. Bere hitzetan esanik “herri mailakoez gain, eskualdeko ikuspegia kontuan hartu beharko genuke. Adibidez, Tolosaldean ohikoa da Tolosan lan egin eta Tolosaldeko herrietan bizi direnen kasua. Baldintzak daudenean hori eman izan da. Erraztasunak jarriz gero, oinarrizko zerbitzuak bermatuz gero, herrian manten daitezke, nahiz eta inguruko herrian edo eskualde buruan lan egin. Tolosaldean hori ez da guztiz arrotza.” Aholku baliagarria da hau. Tolosaldean bezala, litekeena da beste zenbait eremutan ere antzera jokatu ahal izatea.

II.5 Konpartimentazio soziofuntzionala

Asko poztu gara Kike Amonarrizek konpartimentazio soziofuntzionalaren gaiari aurrez aurre, eta gure iritzian zentzuz, heldu diolako. Gauza bera esan beharrean gara berriro: Xabier Bengoetxeak ere berriaz aipatzen du konpartimentazio kontua. Galdera bidez eskaini digu berak, ez erantzun gisa, gogoeta-bidea. Goikoa errepikatuko dugu: gai itsusia eta latza, atzera eragiten duten horietarikoa, da gutako askorentzat konpartimentazio soziofuntzionalarena. Bistan da zergatik: euskaltzale askok bere baitan du osotasun territorial, demografiko eta soziofuntzional betearen amets gorena. Goiburu argia du amets horrek: “Euskal Herri osoko hiztun guztiak euskaldun garbi edo euskal-elebidun izan gaitezen eta geure artean, hitzez eta idatziz, edozein jardun-gunetan eta edozein rol-harremanetan euskaraz egin dezagun eguneroko mintzoera arruntan eta hizkera-molde landu-formaletan”. Ez da bart arratseko ametsa¹¹. Amets horrek eskatzen duen oinarri soziolinguistikoa eta gaurko kasurik oparoenetan (tartean arnasguneetan) bizi duguna oso urruti daude elkarrengandik. Hor hasten dira kontuak. Posible al da osabetezko ametsari uko egin gabe konpartimentazio soziofuntzionalaren bidetik euskararen etorkizuna segurtatzea? Gure erantzuna ezaguna da: ez da

gustuko bidea, baina bai egokia; hemen eta orain, bideragarri bakarra: konpartimentazio hori gabe, euskara-erdaren botere-desoreka izugarriak hartaturik euskara galtzera doa eguneroko jardun arruntetik. Xabierrek kontuan izan du gure baieztapena, baina ez digu erantzun konkreturik eman. Begirune handiz planteatu du gaia, hori bai. Pasarte hau irudituz zaigu, berak esandakoetan, baliosena: “Hizkuntzen arteko harremana botere-borroka bezala hartuz gero, posible al da konpartimentazio hori? Hizkuntza nagusiak ez al ditu ahaleginak egingo euskarak dituen eremuetan sartzeko? Ez al da hori gertatzen ari gaur egun telebista-internet, kultura-erreferentziak, etab. horien eraginez eremu intimoetan ere eragiten dutela? Posible al da konpartimentazio sendo eta iraunkor samarra gaurko bizi-inguruan? Hizkuntzen arteko lehia (baldin) bada nork hartu zein funtzio besteari, posible al da modu estatiko eta iraunkor samarrearatzea konpartimentazio hori? Eremu formaleko funtzioak bereganatu gabe, eta horrek duen eragina hiztunaren gaitasunean eta hautematean, prestigioan, etab. kontuan izan gabe, posible al da eremu intimoetan trinko eta osasuntsu mantentzea? Galderak eta galderak.”

Erantzunik ez digu Xabierrek eskaini, baina zorrotz eta zintzo planteatu ditu euskaltzaleon burmuinetan gai horrek sortzen duen kezka eta ezinegon bizia. Ez da gutxi, gure tirabiren jolas-zelaia argi eta begirunez planteatu izana. Bide luzea daukagu hortik aurrera, gorago esan dugunez, egiteko¹². Aterik ez du Xabierrek ixten, hartan saiatzeko. Diogun hemen, labur beharrez, batetik Joshua A. Fishman-en eta bestetik Peter Nelde-ren formulazio antagonikoak direla ondorio ugari eta sakoneko eztabaida akademikoaren joko-zelai nagusi. Azkenekoen berri ez duenak ikus bitza, adibidez, Nelde 1987 eta 1997.

II.6 Hitzeko jarduna al da, benetan, arnasguneen ardatz eta iturri?

Azalpen-txostenean honako hau diogu: “hitzecko jarduna da arnasguneen ardatz eta iturri”. Ohar zehatz eta argia erantsi dio Xabierrek azken esaldi horri: “Lehen orain baino gehiago. Gaur egun ikus-entzunezkoek eta idatziak leku zabalagoa dute; indartu egin dira hitzeckoaren kaltetan. Bizimodu indibidualistak horretara garamatza”. Ondorio hau atera liteke Xabierren esanetik: hitzecko jarduna ez da orain lehen bezain nabarmen, hitzecko jardunak atzera egin du. Puntu bat erantzun gabe gelditzen zaigu hor: noraino egin du hitzecko jardunak atzera? Eguneroko bizimodu arruntean, arnasguneko herritar gehienek bertako eta kanpoko solaskide gehienekin (aurrez aurre edo birtualki) dituzten interakzioetan ardatz eta iturri izateari utzi al dio? Gauza bat baita “lehen bezain

“Hizkuntzen arteko harremana botere-borroka bezala hartuz gero, posible al da konpartimentazio hori?”.

Eremu formaleko funtzioak bereganatu gabe, eta horrek duen eragina hiztunaren gaitasunean eta hautematean, prestigioan, etab. kontuan izan gabe, posible al da eremu intimoetan trinko eta osasuntsu mantentzea?

**Aparteko eragina
du eskolak,
orain,
arnasguneetan
ere: lehen ez
bezalakoa da,
hainbatetan.**

**Hitzezko jardun
formal-
landu(ago) eta
erdal-erasanago
horrek inpaktu
argia du
belaunaldi
berrietan
(eskolan
dabilzanetan edo
ibili berrietan).**

ardatz eta iturri” ez izatea, eta beste bat “ardatz eta iturri” ez izatea. Funtsezko puntua da hau, arnasguneetan bereziki. Zer esan liteke, beraz, “ardatz / ez ardatz” horretaz? Goazen pausoz pauso:

II.6.1 Nola eskuratzen dira hizkuntzak eta aldaerak?

Aldaera bat baino gehiago izan ditzake hiztunak: aldaera historiko-territoriala den dialektoa, soziokulturaz edo gizarte-piramideko kokaeraz markaturiko soziolektoa, lanbidezko zenbait teknolekto (medikua, apaiza, udaleko idazkaria,..), liburuko hizkera formal-landua, eta abar. Hizkuntza bat baino gehiagoz jabetzen da, horrezaz gainera, hiztun-elkarte osasuntsu askotako eta ahuldutako hiztun-elkarte guztietako hainbat kide: gure artean, are arnasguneetan, guztiok dakigu gaztelaniaz (iparraldean frantsesez) eta, gazteen artean bereziki, gero eta gehiago moldatzen da gutxi-asko ingelesez. Nola bihurtzen gara hiztun-irakurle-idazleok hizkuntza baten zenbait aldaeraren jabe? Nola, euskaldun guztiok elebidun garen honetan, hizkuntza baten baino gehiagoren jabe? Azken honetaz (eta, bide batez, aurrekoaz) badugu erantzun argia, dakigula inork ezeztatu gabea: “bilingualism is presumably acquired much as all other societally normed behavior is acquired; by exposure to and interaction with a community that lives in accord with the norms of usage (..)”¹³. Gurera etorritz: aldaera osagarrien eta hizkuntza bat baino gehiagoren *exposure*-eragina jasaten dugulako eta aldaera edo hizkuntza horietaz baliatzen diren hiztunekin *interaction* etengabea dugulako, geure gogoz ala gizarte-giroak eraginik.

Nola hezurmamitzen ditugu *exposure* eta *interaction* horiek? Batek baino gehiagok berehala esango dizu: eskolan, maisu-maistren azalpenetatik eta liburu-etako (eta datu-biltegi elektroniko-etako) testuetatik. Partez bai, nagusiki ez. Badakigu hori ez dela horrela izan menderik mende, orain puntura arte: kontuak horrela izan balira, euskara aspaldi galdua zen erdara hutsezko eskoletara joan izan diren (garen) haur-gazteon artean. Aparteko eragina du eskolak, orain, arnasguneetan ere: lehen ez bezalakoa da, hainbatetan, bertako gazteen hitzezko jarduna (aldiera formal-espositibo-landua eta, maila batetik aurrera terminologikoki zabaldu-aberastua). Erdal-inpaktu handiagokoa ere bada, barne-osaeran. Hitzezko jardun formal-landu(ago) eta erdal-erasanago horrek inpaktu argia du belaunaldi berrietan (eskolan dabilzanetan edo ibili berrietan). Hori ezin da ahaztu. Inpaktu horrek ez du, ordea, gainerako guztia baztertzen eta ezabatzen. Eskola garrantzitsua da. Baina bere neurrian: eskolara sartu aurretik, eskola-urteetan (bestelako jardun-guneetan) eta eskolatik irten ondoan eskuratzen ditu hiztun arruntak bere hizkera-

aldaera asko. L2 hizkuntzak ere bai, sarri¹⁴:

II.6.2 Hizkuntza idatziak ahozkoan duen eragina

Lehen ez bezalako eragina du idatziak hiztun-elkarte osoaren jardueran: pertsona alfabetatuak lehen baino gehiago dira orain, Europan eta beste leku askotan. Euskaraz zer esanik ez: euskaldun gehienok, Hegoaldean bereziki¹⁵, geure hizkuntzan alfabetatu gabeak ginen 1960 inguruan, Rikardo Arregik eta bere lankideek alfabetatze-lanari ekin ziotenean. Orain ere urrun gaude euskaldun alfabetatu betearen eredutik, baina hobera egin da horretan, oro har. Lehengo aldean ugaria da, orain, irakur-idatzizko jarduna. Horrek ez dizkigu, ordea, begiak lausotu behar. Arnasguneetan (eta beste hainbat lekutan), eguneroko mintzoera arrunta da orain ere *exposure*- eta *interaction*-oinarri erabiliena.

Gertakari horrek alderdi kuantitatibo argia du: asteen esna gauden 112 ordu-inguru horietan zenbat ordu jarduten dugu geure buruarekin barne-gogoeta isilean? Besterekin (batekin edo hainbatekin) zenbat ordu sartzen ditugu elkarrizketa bizian, azalpen eske edo informazio-emaile, poz-haserrez asaldaturik edo interes estalien mirabe? Irakasleek, saltzaileek, administrazioan jendaurreko atentzioa eskaintzen duten funtzionarioek, taberna-jatetxe-hoteletako zerbitzariak eta irrati-telebistetako esatariek, aktoreek eta bat-bateko itzultzaileek zenbat ordu sartzen dute bezero-entzuleei gauzak hitzez azaltzen, eta zenbat idatziz? Zenbat ordu pasatzen ditugu irrati-telebisten hizkera eta irakaslearen hitzezko azalpenak entzuten? Ordu-multzo zabal horien aurrez aurre, zenbat ordu egiten ditugu (egunean, asteen, urtean) irakurtzen eta zenbat, batez ere, idazten? Eskolan ere antzera: asteen zenbat ordu sartzen ditugu irakasleen esanak entzuten edo ikaskideekin (agirian edo isilpeka) berritsuketan? Aldiz zenbat ordu sartzen ditugu irakurtzen eta idazten? Hitzeko jarduna da nagusi, aski lanbide jakinetan izan ezik¹⁶. Elementu asko erantsi behar zaizkio ordu-kontaketa horri. Elementu kualitatiboak ere oso kontuan hartu behar dira: ahozkoaren eta idatzizkoaren elaborazio-maila aski diferentea, idatzizko esaldien eta diskurtso osoaren antolamendu landua, idatziak berekin duen erakarmena, begirunea eta itzala, idatzizko dokumentuen (literarioen zein ofizialen) luzaroko iraupen-indarra,.. Hori guztia hor dago eta ez da gutxietsi behar.

Baina emaitza nagusia nekez aldarazi lezake horrek: *exposure*- eta *interaction*-orduen perspektibatik nagusitasun argia du orain ere ahozko jardunak, batez ere asteko ordu gehien xahutzen ditugun plano infor-

Eskola garrantzitsua da beraz. Baina bere neurrian: eskolara sartu aurretik, eskola-urteetan (bestelako jardun-guneetan) eta eskolatik irten ondoan eskuratzen ditu hitzun arruntak bere hizkera-aldiera asko.

Bestelakorik falta ez den arren hitzezko jarduna da, orain ere, arnasguneen eguneroko ardatz eta iturri. Hitzezko jardun horrek lehen baino idatziaren eragin biziagoa du, baina berez bere dabil.

malean. Hori dela medio, gehienetan mintzamolde xume-bihurri, zakar-zartatu, lokal-kutsuko hori dabil gehienon ahotan eta horixe transmititzen da belaunaldi batetik hurrengora, lehenik eta behin. Zabaldur eta osatu, zuzendu eta aberastu egiten da hori gero, norbere *exposure*-eta *interaction*-ibilbidearen arabera. Baina ez da normalean erabat gesaltzen eta galtzen. Umetan eta gaztetan jasotako hizkera-molde bizi, doi, gatz-piper-ozpinez ondutako berbakera hori da gizakion pozhaserre, beldur-itxaropen eta gogoeta-azalpen gehien adierazbide naturala; hori da aurrez aurreko hitzutuneko zubi eta lokarri hurbila. Labur bilduz: bestelakorik falta ez den arren hitzezko jarduna da, orain ere, arnasguneen eguneroko ardatz eta iturri. Hitzezko jardun horrek lehen baino idatziaren eragin biziagoa du, baina berez bere dabil. Eskertzekoa da Xabierrek puntu hori ere mahaigainera ekarri izana. Ez dago bide hoberik, honetaz eta hartaz ditugun zalantzak eta bereizbideak elkarren artean argitzen saiatzeko.

III. IÑAKI IURREBASOREN EKARPENAZ

I

Lan ederra egin du, oraingoan ere, Iñaki Iurrebasok. Teoria-asmozko azalpenak oso gogoan izanik, baina horietara mugatu gabe, terminologia teknikoaz gogoeta ernagarria eskaintzeaz gainera arnasguneen datu demolinguistiko gordinei heldu die eta, metodologia propioaz, ondorio jakingarriak eskaini dizkigu. Honako bost galdera hauek izan ditu, batez ere, begien aurrean: a) zenbat arnagune ditugu Hegoaldean, egungo egunean? b) zenbat biztanle dituzte arnagune horiek? c) kopuru horiek zer portzentaje moldatzen dute Hegoaldeko biztanle guztien artean? Perspektiba deskriptiboari zinetikoa¹⁷ erantsiz, d) arnaguneotan (bertako etxegiroan) noraino da *language maintenance* nagusi (zer neurritan da euskara etxeko mintzamolde bakar edo gailen) eta, aitzitik, zer neurritan ari zaigu *language shift* hedatzen (zer neurritan ari gara etxegiroan euskaraz egitetik erdaraz egitera pasatzen)? Azkenik, datuon fidagarritasuna behar bezain egokia baldin bada, e) eguneroko jardun arruntari dagokionez zer alde dago etxeko esparrutik kaleko eremura? Horrezaz gainera teoria-asmozko *feed-back* eskea egin digu Iñakik, labur baina argi, irizpen-txostenaren bukaeran. Bost puntuoi erantzun nahi genieke labur-labur, *feed-back* eskeaz ahaztu gabe. Funteszkoak dira bost puntuok: garrantzi bizia dute arnasguneen izaera-neurriak ulertzeko eta gaurko jarduna nolakoa duten argitzeko. Laguntza bizia eskain dezakete, gainera, hizkuntza-soziologiaren zenbait kontzeptu giltzarrik *hemen eta orain* duen aplikazio-ahalmena kontrastatzeko. Oso kontuan izatekoak dira, nolana ere, *language maintenance* eta *language*

shift direlakoak: 1964an kontzeptualki formulatu zirenetik¹⁸ aparteko lekua eta itzala dute batak zein besteak. Horiekin loturik daude, gainera, hizkuntza-soziologia dinamikoak¹⁹ muin-muinean dituen galdera nagusiak. Ez dabil beraz oker errezildarra, puntu horien aplikazio metodologikoan zentratu delarik.

Arnasguneetako *habitual language use*, eguneroko (*mintza*)jardun arrunta (ez formal-elaboratua eta ez aldian behingo berezia), dugu gaurkoan aztergai. Fishman-ek azaldu eta sakondutako *LM, LS* eta *RLS* alorretan²⁰ funtsezko kontzeptua da *habitual language use* hori. Hala da orain ere, formazko aldeak alde, bibliografia teknikoan: ikus, adibidez, Rajend Mesthrie-ren 2001eko “the medium of everyday conversation”²¹ edota, lurralde eta denboraz hubilago, Carsten Sinner eta Katharina Wieland editoreen 2015eko *Norma, ús i actituds lingüístiques. El paper del “català en la vida quotidiana”*.

III.1 Eguneroko jardun arrunta zenbakitara ekartzea, lan zail eta bihurria

Eguneroko jardun arrunta (eta bere bilakaera) kuantitatiboki aztertzeak baditu bere nekeak. Datu egokiak behar dira, lehenik eta behin: kopuruz ugariak eta zehatzak, aldian-aldian eguneratuak, kontzeptualki ongi bilbatuak eta metodologia kontrastagarriak landu litezkeenak. “Ditugun datuak ditugu” ordea, maizenik, gure mundu honetan: ez txuri-gorritzko ametsetan planteatu litezkeen hoberenak, hedaturaz partzialak eta edukiz mugatuak baizik. Hori dela-eta, behar eta nahi genukeenetik dezakegunera “jai” behar izaten dugu maiz. Eguneroko jardun arruntaren azterketa, horregatik, hoberena den jardungune-multzo zabaletik egingarri den etxegirora mugatu behar izan du Iñakik nagusiki²². Dituen eta ditugun datu partzial eta mugatuekin jardun du lanean: Hegoaldeko Biztanleria Zentsuaz baliatu da etxeko jardun arrunta analizatzeko, eta (oraingoz era tentatiboan) Kale-erabileraren Neurketatik abiatu da jardun hori herri-giroan nolakoa den aztertzeke. Eguneroko jardun arruntaren esparru, harreman-sare, rol-harreman eta situazio guztiak arakatu ahal izatetik urrun gelditu da, hori dela medio. Inork pentsa dezake, bere lana gutxieteko edo eztabaidatzeko asmoz ari garela hori esaten. Ez horixe: daukagunetik abiatzea ez da inolako ahuldade-bajeza, zuhurtzia eta adorea baizik. Inor gutxi ausartu da egungo egunera arte, bilaketa-lan sistematiko batez, Iñaki bezain urrun iristen. Apaltasun-zuhurtzia handia erakutsi du gainera, behin eta berrero, ikerlan horrek gaurkoz dituen eragozpen-mugak argi aitortuz. Biziki estimatzen dugu bere ekimena: horregatik ari gara azterketa horren zailtasun-eragozpenak

**Datu egokiak
behar dira,
lehenik eta
behin: kopuruz
ugariak eta
zehatzak, aldian-aldian
eguneratuak,
kontzeptualki
ongi bilbatuak
eta metodologia
kontrastagarriak
landu
litezkeenak.**

**Arnasguneetan,
1991 eta 2011
artean, zer
neurritan eutsi
zaio euskarazko
mintzoari
eguneroko jardun
arruntean?**

ez isiltzen eta (berak hala eskatu digunez) horrexegatik saiatuko gara zenbait hobekuntza-bide proposatzen.

III.2 Bost galdera, sei erantzun

Goiko bost galdereri erantzuten saiatu da Iñaki. Hona, gure irakurketan oinarriturik, erantzun horien sintesia:

a) *2011n zenbat arnasgune?* Guztira 96 udalerrri. Horietatik 24 bete eta 72 erasan. Kopuru hutsez, Hegoaldeko 523 udalerrien %18,4 arnasgune ditugu. Labur bilduz: a) udal-kopuru aldetik, Hegoaldeko mapa geoadministratiboaren ia bostetik bat arnasgune da; b) arnasgune erasanak dira, askogatik, oraingo gehienak.

b) *2011n zenbat biztanle* dituzte arnasgune horiek? Guztira 113.215 hiztun (euskaldun zein erdaldun) bizi dira arnasguneetan. Ia guztiak arnasgune erasanetakoak dira (104.794 hiztun). Arnasgune beteetan oso jende gutxi bizi da: 8.421 herritar.

c) *Zer portzentaje* moldatzen dute kopuru horiek, Hegoaldeko biztanle guztien artean? Hegoaldeko herritar guztien %4,1 bizi da, etxeko jardunari dagokionez, arnasguneetan. Arnasgune erasanetan bizi dira horietariko gehienak (%3,8). Hegoaldeko hiritar guztien %0,3 bakarrik bizi da, 2011ko datuen arabera, arnasgune beteetan. Labur bilduz: a) Hegoaldeko 25 biztanletik bat bizi da arnasgunean; b) arnasgune beteetan, berriz, 330 biztanletik bat.

d) *LM ala LS?* Arnasguneetan, 1991 eta 2011 artean, zer neurritan eutsi zaio euskarazko mintzoari eguneroko jardun arruntean? Zerbatean da *language maintenance* (LM) nagusi, etxean eta kalean, eta zer neurritan ari zaigu *language shift* (LS) hedatzen? Bi azpiatal berezi ditu Iñaki Iurrebasok: batetik etxeko bilakaera, bestetik kalekoa.

d1) *Etxeko jardunaren bilakaera:* arnasguneak 132 udalerritik 96ra jaitsi dira hogeitaz urtean; arnasgune beteak 85etik 24ra. Arnasguneetan bizi ziren hiztunak ere urritu egin dira: lehengo 186.041 hiztunetik oraingo 113.215era jaitsi dira (Hegoaldeko biztanle guztien %7,2tik %4,1era). Batez ere arnasgune beteetan gertatu da galera: 71.509tik 8.421era (%2,8tik %0,3ra).

d2) *Kaleko jardunaren bilakaera.* Kale-erabilerako datuetan oinarriturik, eta lehen hurbilpen baten arabera, erdalduntze hori nabarmen apalagoa izan da kaleko jardunean, 1991 eta 2011 artean. Arnasgunea zer den operatibizatzeke kale-erabilera hartzen bada patroi, ondotoz gehiago dira 2011n arnasgune beteetan multzoan sar litezkeenak: 50 udalerrri eta 45.000 hiztun

inguru (etxeko erabileran oinarriturik, gogoratu, 24 udalerrri eta 8.421 hiztun). Eskueran izandako datuak eta haietatik egindako sukalde-lanketa zuzenak baldin badira, “kalean ez (da) erabilera handieneko eremuen ahultze sistematikorik gertatu”.

e) Zer alde dago etxeko jardun-esparrutik kalekora? Alde handia dago batetik bestera. Herri-giro zabalarekin batera ahuldutako hizkuntzaren gotorleku nagusi izandako etxea ahultzen ari da nabarmen. Hona Iñakiren aurkikundea: “etxeko erabileraren eta kalekoaren arteko aldea handitu egin da inguru euskaldunenetan azken 10-15 urteotan. Lehen ez bezala, gaur egun gehiago egiten da euskara arnaseguneetako kaleetan bertako etxeetan baino.”

III.3 Ondorio nagusiak

Ondorio kezkarria du, oro har, batez ere etxeko jardunaren nagusitasun-moldieran oinarritu den azterketa honek: Iñakiren hitzetan esanik, “belaunaz belauneko transmisioa ziurtatzen duten baldintzetan bizi diren hiztunen kopurua modu ohargarrian jaitsi da Hegoaldean 1991-2011 tartean, eta (..) hiztun guztien multzo oso txiki bat besterik ez dute osatzen.” Arnasgune askotan, agian gehienetan, ageri da gainbehera hori. Euskara hutsezko “oasi” osorik ez dago inon: familian ere ez. Lehen ez bezalako sarbidea du erdarak etxean, komunikabideak tarteko direla besteak beste. Kezkatzeko datuak dira goiko beste hainbat ere, diotena diotelako eta zenbait irakurlek edo iritzi-sektore interesatuk tremendismo-joerari ateak zabalduko dizkiolako seguruenik. Euskaltzale fin askotxoren desanimoa edo izu-beldurra ere eragin dezake. Egoera hain larria ez dela argi dio Iñakik, bestalde. Datu-iturri fidagarriagoz eta zenbaketa-irizpide landuagoz zurkaiztu ote lezake errezildarrak baieztapen lasaigarri(ago) hori, bidean duen tesian? Zinez eta benaz eskertuko genuke askok.

III.4 Feed-back eskeari erantzun nahian: zenbait zehaztasun

Iñaki Iurrebasoren txosten-amaierako *feed-back* eskea gogoan izanik, honako oharrok eskaini nahi genituzke:

- III.4.1 Azterketarako erabili diren datuak ez dira, Iñakik berak argi azaldu duenez, desio izan litezkeen hoberenak. Direnak dira datuak, eta duten fidagarritasuna dute. Zuhurtziaz jardutea komeni da hor: tentuz jokatzea. Emaitzak ez dira, ordea, hori eta horrenbestez gutxiestekoak. Hoberik agertzen ez den artean datu-multzo hau

Etxeko erabileraren eta kalekoaren arteko aldea handitu egin da inguru euskaldunenetan azken 10-15 urteotan. Lehen ez bezala, gaur egun gehiago egiten da euskara arnaseguneetako kaleetan bertako etxeetan baino.

Aurrez aurreko jardun arrunta (batez ere entzun-erantzun interakzioan oinarritua) eta etxeko zenbait jarduera, tartean telebista ikus-entzutekoa, ez dira gauza bera. Harreman biziko interakzio-arauetan txertatuena eta, horrenbestez, mintzajardunaren belaunez belauneko transmisiorako eragingarriena, lehenengoa (aurrez aurreko harreman-jarduera) da.

dugu, eguneroko mintzajardun arruntari dagokionez, hoberena. “Hoberen” horrek ez du segurtatzen “behar bezain on” denik²³, baina lehen hurbilketazko lan-tresna baliagarria da. Gure artean, batez ere erabilera-kontuei dagozkienetan, erabiltzan diren gehienak bezain baliagarri.

• III.4.2 Horko datu gordinak “landu” egin behar izan dira, milaka zuhaitz-arbolen artetik oihana ikusten hasteko. Datu gordinen elaborazio-lan horrek distortsioa sor dezake, batez ere elaborazio-lanketa hori datu-eskasia nabarmenak eragindakoa izanik. Hiru motibok sor lezake, gure ustez, distortsioa: arnasguneen *continuum* konplexu-multiformeari atal-banatze diskretua aplikatzeak, kontzeptualki diferenteak diren gauzak zaku berean sartzeak eta demolinguistikazko zenbait portzentajek. Hona hirurak:

• III.4.3 Arnasguneen *continuum* konplexu-multiformeari ordenazio kontzeptualerako ezarri diogun atal-banatze diskretua (adib. *bete vs erasan*) plano kuantitatibora eramateak baditu bere eragozpenak. Kuantifikatze horrek nabarmen argitu dezake panorama (adib., etxeko erabilera %87an zuen arnasgunea %63ra pasa denean, “bi mundu” dira lehengoa eta oraingoa eta on da hori argi bereiztea). Ilundu ere egin dezake ordea: etxeko erabilera 1991n %83an bazebilen eta %77ra pasa bada 2011n, kontzeptuz “beste gauza bat” da oraingoa baina ez hain “bestea” eguneroko bizimoduan: %6ko galera nabarmena da, baina %6koa. Lan-prozedurak eragindako “jauzi” kontzeptual-terminologikoa ez dator bat, beti, arnasgune-multzo horretako herritarrek bizi duten aldakuntzarekin.

• III.4.4 Kontzeptualki diferenteak diren gauzak zaku berean sartzeko arriskua. Aurrez aurreko jardun arrunta (batez ere *entzun-erantzun* interakzioan oinarritua) eta etxeko zenbait jarduera, tartean telebista ikus-entzutekoa, ez dira gauza bera. Nagusiki *exposure*-planoan (“entzun bai, elkarrizketa bizian aktiboki interbenitu ez” eremuan) txertatzen da telebistarekin (eta hainbatean irratiarekin) dugun mintza-harreman gehiena. Gauza bi dira, ez bat, aurrez aurreko *interaction* bizia eta telebista bidezko *exposure* delakoa. Harreman biziko interakzio-arauetan txertatuena eta, horrenbestez, mintzajardunaren belaunez belauneko transmisiorako eragingarriena, lehenengoa (aurrez aurreko harreman-jarduera) da. Egia da erdara hain nagusi deneko telebistak (ez irratiak²⁴) eta internet-ek lehen ez bezalako itzala eta sarbidea dutela orain. Egia da gero eta ordu gutxiago egiten direla etxean, familia osoa elkarren ondoan eta aurrez aurre izanik, euskaraz, eta telebista-irradi-internet bidezko erdal orduak gero eta ugariago direla. Behera egin duen arren euskarazko

jarduna da ordea, gure ustez, arnasmuneetako etxe askoren baitako interakzio bizienean orain ere nagusi.

- III.4.5 Arazo berezia du, batez ere, demolinguitikazko zenbait portzentajek. Definizioz A/B izanik portzentaje oro, garrantzitsua da zer A eta zer B hautatu dugun gogoan izatea. Baldin “ A_1 = arnasmuneetako biztanleak” aukeratu badugu eta “ B_1 = Hegoaldeko biztanle guztiak”, ezaguna da A_1/B_1 emaitza: arnasmuneetako biztanleak Hegoaldeko biztanle guztien %4,1 dira: erasnetakoak %3,8, eta beteetakoak %0,3. Datu horiek seguruak dira, erabilitako datu-baseen perspektiba numeriko hutsetik, eta badute uka ezinezko abantailik²⁵. Aztergai nagusia hizkuntzaren egungo egoera eta etorkizuna dugularik, ordea, jakin nahi duguna ez du ratio horrek behar bezain doi azaltzen. Arnasmuneen lekuaz eta etorkizunbermeaz, lehenetsunaz eta ahuldadeaz (hots: arnasmuneen garrantziaz) jabetzeko, etxean eta kalean euskaraz bizi diren hiritarren argitan analizatu behar dira gauzak. Honako galdera hau dugu hortaz, giltzarri: *hemen* (Hegoaldean) eta *orain* (XXI. mendearen lehen laurden honetan) erabat edo nagusiki euskaraz bizi garen euskaldun guztion artean zer portzentaje (A_2/B_2) osatzen dute arnasmuneetan erabat edo nagusiki euskaraz bizi diren euskaldunek? Eguneroko jardun arruntean erabat edo nagusiki euskaraz bizi garenon artean, zenbat bizi dira arnasmuneetan? Hori da, gure ustez, hizkuntzaren statusplangintzan eta RLS/HINBE lanetan ari diren arduradunek (zaldizko zein oinezko) lehenik eta behin jakin behar dutena. Zer pisu erlatibo dute, euskara belaunez belaun mantendu eta zabaltzeko ditugun baliabide aktiboaren artean, arnasmuneok? Hori da portzentaje zentrala, gure ustez, hizkuntza-soziologia prospektiboaren eta preskriptiboaren ikuspegitik. Demagun arnasmuneetan bizi direlarik etxean eta (jakin ahal balitz, lagunartean eta kaleko herri-giro zabalean) erabat edo nagusiki euskaraz egiten dutenak A_2 direla, eta Hegoaldean bizi direlarik eguneroko jardun arruntean (beste daturik ezean, demagun etxean) nagusiki euskaraz bizi direnak B_2 . Ez ditugu datuak eskueran, A_2/B_2 ratio horren kalkulu zehatza egiteko. Ez ginatke harrituko, ordea, portzentaje hori A_1/B_1 -ekoa baino nabarmen handiagoa balitz. Litekeena da, lehen estimazio xume baten arabera, $A_2/B_2 = \%20$ ingurukoa izatea. Badago aldea, gauzak horrela badira, %4tik %20ra. Guk ez bezalako maisutasunez atera ditzake datu horiek Iñaki Iurrebasok: hartan saia dadin eskatzen diogu, eskuartean duen lana osatzeko eta guztion jakin nahia asetzeko.
- III.4.6 Findu eta aberastu egin liteke aurreko (A_2/B_2) hori, garrantzizko lan osagarriez. Lan hauek datozkigu burura: zer Lurraldetan

Zer pisu erlatibo dute, euskara belaunez belaun mantendu eta zabaltzeko ditugun baliabide aktiboaren artean, arnasmuneok? Hori da portzentaje zentrala, gure ustez, hizkuntza-soziologia prospektiboaren eta preskriptiboaren ikuspegitik.

Lan hauek datozkigu burura: zer Lurraldetan eta zer eskualdetan daude arnasguneok? Hegoalde osoko datuak territorializatuz, emaitza jakingarriak lor litezke Gipuzkoako, Nafarroako eta Bizkaiko analisi-esparrurako? Zer neurritan daude arnasguneak beste zenbait arnasgunez inguraturik?

eta zer eskualdetan daude arnasguneok? Hegoalde osoko datuak territorializatuz, emaitza jakingarriak lor litezke Gipuzkoako, Nafarroako eta Bizkaiko analisi-esparrurako²⁶? Zer neurritan daude arnasguneak beste zenbait arnasgunez inguraturik? Bereziki jakingarria da hori ere; orobat aldian aldiko arnasguneak herrixka-, herri- edo herriburu-izaera duen: determinantea da hori ekimen-esparrurako.

• III.4.7 Aski datu biziak atera litezke, azkenik, goiko azterbide horietan (A_3/B_2) ratioa kalkulatu ($A_3 =$ arnasgune “bete”-etan bizi direlarik erabat edo nagusiki euskaraz egiten duten hiztunak). Ez ginateke gehiegi harrituko, oraingo 0,3 ratioa boskoitu edo hamar-koiztu egingo balitz. Goian iradoki dugunez, ez dugu uste arnasgune beteak hain-hain hutsaren hurrengo direnik: ez etxegiroko erabilera eta ez, Iñakiren aurkikundea gogoan izanik, kaleko bizitzan. Ustea eta jakitea gauza bi dira, ordea. Litekeena da Kike Amonarrizen antena nirea baino zorrotzagoa izatea eta arnasgune beterik ez gelditzea. Iñaki Iurrebasok du, jakina, azken hitza: jakingura bizia dugu askok, ez Kikek eta biok bakarrik, hortik atera litekeen panorama demolinguistikoaz.

Labur bilduz. Diskutigarria da definizio operatiboen finkapen- eta aplikazio-lana. Diskutigarria bai, baina ez baztertzekoa: gure egoera soziolinguistikoaren benetako argi-ilunetara hurbiltzeko balio du. Hurbilketa-saioa da lan hori, bere muga nabarmenekin. Horrela izanik ere, ba al du inork galtzarbean Iñakirena baino emaitza fidagarriagorik? Duenak ager beza. Bitartean on izango da guztiok, behar den zuhurtziarekin, Iñakiren emaitzak lehen hurbilketa moduan aintzakotzat hartzea. Dagoen hoberenetik hastea ez da zientzia-lanketarako jarduera okerrena. Garrantzizko lanean ari da Iñaki Iurrebaso eta, esker ona erakustez gainera, aurrera egiteko animoa desio diogu.

IV. LIONEL JOLY-REN EKARPENAZ

I
Has gaitezen balorazio jeneraletik. Bat dator arnasgunez esan dugunarekin, oro har, Lionel Joly: “Soziolinguistikaren ikuspegitik bat nator (..) hainbat puntutan: aspaldidanik pentsatzen dudana berresten da hor, funtsean”. Luze-zabaleko adostasun-giro hori dugu, beraz, zelai-joko nagusi. Aurreko hiru iritzi-emaileen ekarpenetan esandako ohar eta balorazio asko aurki litezke Lionel Joly-renean ere: zenbaitetan oso antzera, kasik berdin, adierazita; beste batzuetan garaturik eta, inoiz, nabarmen xehaturik. Badu Lionel-ek, horrezaz gainera, bidegurutze ja-

kinean ezker ala eskuin hautatu ordez “hirugarren bide” propioa hobetsitako formularik. Azken aukera horretatik hasiko gara, nondipait hasi behar-eta.

IV.1 Arnasgune “berri(tu)ak” ere gogoan izatea komeni da

Kike Amonarrizek eta Iñaki Iurrebasok arazoa ikusten diote “erasan” kontzeptu-terminoari: batez ere kontzeptu aldebakar izateari. Goitik beherako fenomeno (arnasguneen indargabetze- eta ahultze-bidea) azaltzeko ongi dago “erasan” hori. Bihar edo etzi halakorik suertatuko balitz, behetik gorako indar-goraldia adierazteko herren legoke ordea: definizioz herren²⁷. Arrazoi dute Kikek eta Iñakik: eguneroko mintzajardun arruntean erabat edo nagusiki euskaraz bizi (izan) diren ingurumen geoterritorialen gainbehera ezaguna, ez goraldi (oraingoz teoriko)a, azaltzeko pentsatua daukagu arnasgune “erasan” kontzeptu-terminoa. Lionel ere ohartu da gure konstruktuaeren izaera unilateral horretaz, eta bihar edo etzi sor litekeen behetik gorako indarraldia adierazteko balio izango duen hirugarren kontzeptu-termino bat sortzea proposatzen du. Bere hitzetan esanik, “aditu batzuek dioten bezain arrakastatsua baldin bada (gure hizkuntza-plangintza), hirugarren azpimultzo bat gehitu beharko litzaieke artikuluko bi arnasgune motei (beteei eta erasanei): indarberritzen edo berrosatzen ari diren arnasguneen azpimultzoa”.

Zer esan dezakegu, ekarpen horien aurrean? Oraingo formulazio diko-tomikoa (*bete vs erasan*) aski ez bada, konforme nago Lionel-en irtenbi-dearekin: utz dezagun “arnasgune erasan” kontzeptua bere oraingo adiera konkretuan, eta hirugarren bat asma dezagun bihar-etzi suerta litezkeen behetik gorako indarraldientzat. Zer izen emango genioke, lau iritzi-emaitetik hiruk plano teorikoan sartu beharrekoa ikusten duten “behetik gorako” indarraldiaz erretutako arnasgune mota horri? Agian “arnasgune berri(tu)”. Hor ere posible da, xehetasun osoaren bila bagabiltza, batetik arnasgune “berri”-ez hitz egitea, eta bestetik arnasgune “berritu”-ez: lehenengo terminoa ondo letorke inoiz arnasgune izan ez direnentzat, eta bigarrena arnasgune-fasera itzuli direnentzat²⁸. Proposamen hutsa da noski: irakurleek eta lan-eremu honetan jardun nahi dutenek dute hitza.

IV.2 Teoriaren txinparta

Hizkuntza-soziologiako hainbat bidegilek bezala, perspektiba kualitatiboari eusten dio Lionel Joly-k eskuak betean. Ez, inola ere, funtsezko lanabes eta argi-iturri dugun analisi kuantitatiboa (tartean, bereziki,

Aditu batzuek dioten bezain arrakastatsua baldin bada (gure hizkuntza-plangintza), hirugarren azpimultzo bat gehitu beharko litzaieke artikuluko bi arnasgune motei (beteei eta erasanei): indarberritzen edo berrosatzen ari diren arnasguneen azpimultzoa.

Aisialdia eta gertuko komunitatea desmaterializatzen ari dira hein batez: eguneroko solaskideak eta harreman-sareak; eta ez dira lehen bezain gertukoak eta trinkoak (hala dira kontuak, bereziki, adin batetik aurrera: haurrengan, eragin hori ez da, itxuraz, hain handia; telebistarena, ordea, bai).

azterbide demolinguistikoa) gutxieteko edo baztertze, buru-muinean ditugun galdera bihurriei erantzuteko orduan ardatz nagusiak non dauden, eta batez besteko bilakaera nondik nora doan (nondik nora eta, ahal delarik, zergatik) argitzeko baizik. Eginahal horretan txertatzen da, gure ustez, Lionel-en ekarpen hau: “Aisialdia eta gertuko komunitatea desmaterializatzen ari dira hein batez: eguneroko solaskideak eta harreman-sareak; eta ez dira lehen bezain gertukoak eta trinkoak (hala dira kontuak, bereziki, adin batetik aurrera: haurrengan, eragin hori ez da, itxuraz, hain handia; telebistarena, ordea, bai). Jendea, gero eta gehiago, bakarrik bizi da bere telefono mugikorraz, pantailaren beste aldean dagoenari so edo pantailan dagoen informazioarekin, facebook-ekin etab. interaktuatuz. Kanean dabilenean ere, lagunekin koadrilan edota, are, bikotearekin tabernan dagoelarik, bere telefonoari begira ikusten dugu, maiz, jendea. Ustez eta asmoz askatasunaren bila gabiltzalarik (“nahi dudan jendearekin nago nonahi eta noiznahi, nahi dudan informazio jasotzen dut uneoro” etab.) (interakzio-molde berrion) esklabo bihurtu gara. Eragin handia du (edo izan dezake) berrikuntza horrek arnasguneetan: (erdarazko) kanpoko-urrutiko informazio birtual hori arnasgunearen muin-muinean sar liteke, “kanpoko mundu” horrek bertako errealitate fisikoak baino garrantzi eta presentzia handiagoa eskura lezake, momentu jakin batzuetan behintzat. Nabarmen ahuldu eta, azkenean, desegin dezake horrek gertuko komunitatearen trinkotasuna.” Horrela dira kontuak, gure ustez, batez besteko joerari dago-kionez. Eskertzekoa da oso, horregatik, aurrez aurreko jardunaren (teoria-sortzaile soziolinguistiko handien “face-to-face interaction” famatuaren) oinarri-oinarrizko aldakuntza horri Lionel Joly-k atentzio eta arreta bizia eskaini izana. Hemen ere, dena den, aurreko oharra erantsi nahi nuke. Zer neurri du interakzio-molde berri honek arnasguneetako hitzunen (zaharren, sasoikoen, gazteen, gaztetxoek eta haurren) artean? Zer leku okupatzen du elkarrekintza molde horrek arnasguneetako hitzun horien espazio soziofuntzionalan (non da bizi, non nabarmen, non ahul eta non hutsaren hurrengo)? Jakintxukeria teorizistak irudituko zaizkio kontuok gutako zenbaiti. Gauzak ez dira ordea horrela: garrantzi handiko gauzak dira kontuok, euskaldunok euskaldunokin euskaraz jarduteko aukerak eta beharrak, moduak eta bideak analizatu ahal izateko eta hortik, beste hainbat alorretan bezala, euskara indarberritzeko lehentasun-irizpideak paratu ahal izateko. Eskerrak eman behar dizkiogu Lionel-i, oraingoan ere, “arazoa hor dago”-ela azpimarratzeagatik eta arazo horrek, deskribapen-alorreko interesaz gainera, balore teoriko bizia ere baduela azaltzeko. Gatozen, ordea, konstruktua teorikoen sabaitik lanabes xumeen bodega-sotora.

IV.3 Arnasguneak, haur eta gazte erdaldunen lehen bezain euskalduntze-iturri?

Garrantzi handia ematen dio Lionelek, neuk baino handiagoa apika, arnasguneen izaera paradigmaticoa definitzeko balio duen adierazle edo iragarle soziolinguistiko honi: bertako etxe erdaldunetan jaiotzen diren (edota bizi izatera arnasgunera datozen) haur erdaldunak behar adina euskalduntzen al dira, bertako herri-giro zabalean (eta herri-giro horren eraginez) herriko gazteen artean euskaraz integratzeko? Indarrean al dago XXI. mendeko arnasguneetan, 1625ean Lope Martinez Isastiko lezoarrak (Gipuzkoako kostaldera bizi izatera etorritako gaztelaujendea zela-eta) eguneroko kalegiro arruntean *factum* segurutzat ematen zuen mintzaldatze sendo hura? Baietz dio Lionel-ek: arnasguneak, arnasgune diren heinean, mintzaldatze-iturri dira orain ere. Funtsezko ezaugarri teoriko-praktikoa da hori. Kike Amonarrizek ezin argiagoko adibide familiar praktikoz azaldutako *factum* biziari oinarri teorikoaren status-a erantsi dio Lionel-ek. Bere hitzetan esanik, “ingurumen bat arnasgune den ala ez finkatzeko orduan, elementu interesgarrietako bat honako hau izaten da sarri: etxetik erdaldun diren umeak herri-giroan, beste umeekin dituzten interakzioen ondorioz, euskaldundu egin diren ala ez. Ez naiz maila formaleko euskalduntzeaz ari, eguneroko jardunean bizi eta indartu ohi denaz baizik. Herrian, gazteen artean nagusi den euskal-giroan, integratzeko lain euskara ikasten duten ala ez. Elementu hori gehituko nioke M. Zalbideren sailkapenari”.

Ez dago dudarik gertakari nabarmena dela erd > eusk mintzaldaketa hori, zinez eta benaz arnasgune direnetan; batez ere beteetan da mintzaldatze hori erabateko *factum*-a, baina (osoaz izatera iritsi ez arren) indar ohargarria du erasanean ere. Gipuzkoatik irten gabe ondo gogoan ditugu gazte-denborako Azpeiti-Azkoitietan, Zumai-Zarautzetan, Lazkaon eta, berrikitanago, Zerainen, kaleko lagunarteak eta herri-giro zabalak erd > eusk norantzan mintzaldaturiko etorkin gazteak eta, bereziki, etorkinen seme-alabak. Egungo egunean nabarmen moteldu bada ere joera hori, ez da erabat galdu. Orain ere balio handikoa izan liteke, horregatik, begiratu arinez edo ikerketa pausatuz herri bat arnasgune den ala ez argitzeko. Ekarpenez ederra da alde horretatik. Iñakik iradoki digunez, etxea bera baino erabakigarriago bihurtzen ari izan liteke kaleko lagunartea eta herri-giro zabala (haurrei eta gazte-gaztetxoei dagokienez parkean, jolaslekuan, kiroldegian, eskolan eta herriko plazan hezurramitzen dena), mintzajardun arruntaren belaunez belauneko transmisioari dagokionez. On da, beraz, Lionel-en proposamena aintzakotat hartzea.

Ingurumen bat arnasgune den ala ez finkatzeko orduan, elementu interesgarrietako bat honako hau izaten da sarri: etxetik erdaldun diren umeak herri-giroan, beste umeekin dituzten interakzioen ondorioz, euskaldundu egin diren ala ez. Ez naiz maila formaleko euskalduntzeaz ari, eguneroko jardunean bizi eta indartu ohi denaz baizik. Herrian, gazteen artean nagusi den euskal-giroan, integratzeko lain euskara ikasten duten ala ez. Elementu hori gehituko nioke M. Zalbideren sailkapenari.

**Arnasguneetako
gazte-
jendearentzat,
bereziki,
aparteko
garrantzia dute
arnasguneaz
kanpoko babes-
gune edo
gotor-lekuek.**

IV.4 Eskualdeko herriburuen eta hiriburuen garrantzia

Kike Amonarrizek eta Xabier Bengoetxeak bezala, berariaz azpimarratzen digu Lionel Joly-k ere herriburuek eta hiriburuek arnasguneetako biztanle gazteengan duten eragina. Arnasguneetako gazte-jendearentzat, bereziki, aparteko garrantzia dute arnasguneaz kanpoko babes-gune edo gotor-lekuek. Hona bere hitzak: “Osaera soziokultural berriak (eta, oro har, gaur eguneko bizimoduak) gazteak arnasguneetatik ateratzea eskatuko (dagoeneko eskatzen) du maiz. Arnasgunetik kanpora (unibertsitateak dauden hirietan, campus-ean bertan etab.) babes-leku euskaldunak behar dira (kafe-antzokia bezalakoak, etab.) horregatik: osaera soziokultural berri honi egokituko zaizkion babes-lekuak. Arnasguneetako gazte horiek erakartzeko balio izan behar dute, alde batetik, eta arnasguneen kanpotik datozen gazteak erakartzeko gai izan behar dute, bestetik, azken horiek aukera izan dezaten haien euskalduntze prozesua osatzeko. Artikuluaren bukaerako esaldian M. Zalbidek zera aipatzen du: “gainerako saioak lagunak izan daitezke”.

Kikek, Xabierrek eta Lionel-ek berariaz azpimarratzen duten gertakari hori oso garrantzitsua da. Hasierako txostenean gutxiegi landu dugun heinean, mesede bizikoa da hiruren ekarpena. Arrazoi du Lionelek, Kikeren eta Xabierren ildotik honako hau gogorarazten digunean: “kanpoan eraginez arnasgunean ere eragiten da, bereziki gaur egun, euskaldun guztiak elebidun direlarik eta eremu geografikoak gero eta irekiago ditugunez”. Egia da hori. Egia izanik ere arrisku bat ikusten diot, ordea, arnasgunez (ez kale-giro zabaleko euskalgintzaz) ari garelarik arnasgunez kanpoko ekinbide horietan enfasia egiteari: arnasguneetan bertan egin beharreko lana besteren bizkar uzteko arriskua; arnasguneetako lehentasun primarioak perspektiba zabalago horretan gehiegi difuminatzea, arnasguneetako herritarren ekimen-eskubidea eta erantzukizuna bigarren plano batera eramatea eta, horrenbestez, bertako erronkei lehenik eta behin bertatik erantzun behar zaielako bottom-up filosofia lausotzea eta hutsaltzea. “Kalekumeak mugi daitezela lehenik: orduan nik ere egingo diat zerbait” eslogana gehiegi puztea. Lehentasun kontuok aintzakotzat hartzen badira, oso nago konforme arnasguneen aldeko neurri operatibo eta proaktiboen prisma kale-giro zabalera hedatzearekin.

IV.5 Haurrik gabeko euskalgintza ez da euskalgintza

Gure artean modan ez dagoen, baina hil ala biziko garrantzia duen, perspektibari heldu dio Lionel-ek, Xabier Bengoetxeak bezala: ahuldutako hiztun-herri batek, belaunehar belauneko jarraipena segurtatuko badu,

haurrak behar ditueneko gaiari. Bere hitzetan esanik, “Europako eta munduko baxuenetarikoa da (EAEko jaiotza-tasa)”: 1975eko 19,1 indizetik 2017ko 7,8ra pasa gara, Europa Batasuneko batez bestekoa 10ean dagoelarik. Zer pentsatua ematen duen gai bizia da, dudarik gabe, gure jaiotza-tasa apalarena. Ez euskararen etorkizunerako bakarrik: beste gauza askotarako ere funtsezko datua da. Hizkuntza-soziologiaren esparruan ari gara hemen ordea, eta ez gara hortik aterako: arnaguneen etorkizunean eta, oro har, euskal hiztun-elkarte osoarenean jaiotza-kopuru apalek duten garrantzia kontuan hartu beharrekoa da, oso. Zer diote honetaz hizkuntza-soziologiaren alorreko gure adituek? Zer diote prospektibaren zientzia-oinarriz jarduten dutenek? Baliteke jo eta ke ari izatea guztiak, burulan horretan. Nik ez dut, ordea, horretan herio-suhar ari den aditu-multzo zabalik ikusten. Zer pentsatua ematen dit horrek: nolatan utzi ditugu galdera nagusiok hain alde batera? Zergatik gaude aztergai zentral horretatik hain aldendurik, hiztun-elkarteen belaunez belauneko jarraipenerako aparteko zentraltasunik nekez izan dezaketen xehetasunetan katigatuz, zenbaitetan zenbakitis-sindromeak jota? Ez naiz inoiz zenbakien kontrakoa izan; orain ere ez. Zenbakiak kontzeptu-oinarri kontrastagarri eta eragilea behar dute ordea, funtsezko argi-emaile izango badira. Zenbakiak egin aurretik, zenbakiekin batera eta zenbakien ondoren oso begien bistan izan behar dugu “kontzptualki zer irakiten ari den” hiztun-elkarte osoan edo hiztun-talde jakinetan. Burua fresko behar dugu, zenbaki-pilaketak “asko jakin eta ezer gutxi entenditu” moduko putzu-zulora eramango ez bagaitu. Ausardia behar dugu, gainera, zer zenbaki modu behar dugun erabakitzeko: aldian aldiko moden gainetik, funtsezkoak diren galderei erantzuten saiatu behar dugu. Badugu aurrekari argirik, etxetik irten gabe. Siadecoren (tartean, eta bereziki, Iñaki Larrañagaren) 1978 inguruko freskotasan eta ausardia haiek galdu egin ditugu, hein handi batean, kontu hauei dagokienez. Ez zuen Siadeco hark beti-beti asmatu: gauza batean baino gehiagotan huts egin zuen soziolinguista-belaunaldi hark, bere planteamendu prospektiboetan. Eskola-munduari begira planteatu zuen ikuspegi mekanizistak, konkretuki, oker nabariak zituen: argi agertu da hori, urteek aurrera egin ahala. Guztia ez zuten, ordea, oker eta hutsarte. Hizkuntza-soziologiaren “gure etxea” eraikitzeke orduan ekarpen sendoa izan zen haiena. 1978-82 epealdiko paradigma eraiki zuten bidegileen bizkar kontzeptualari atxikirik bizi gara, orain ere, uste baino hein handiagoan.

Aurrez aurre heldu behar diegu, berriro ere, orduko galdera demolin-guistiko, soziokultural, politiko-operatibo eta jurilinguistiko nagusiei.

**Gure artean
modan ez
dagoen, baina hil
ala biziko
garrantzia duen,
prospektibari
heldu dio Lionel-
ek, Xabier
Bengoetxeak
bezala:
ahuldutako
hiztun-herri
batek, belaunez
belauneko
jarraipena
segurtatuko
badu, haurrak
behar ditueneko
gaiari.**

**Joly-k haurrik
(behar adina
haur) sortzen ez
badugu
euskaldunok,
alferrik ditugu
euskaraen aldeko
hizkuntza-
legeria, euskal
eskola eta
euskaltegi, euskal
telebista eta
egunkari-
aldizkariak,
normalkuntza-
plan (orokor eta
sektorial)
gehienak.**

Jaiotza-kopururaz ari garelarik demolinguistikaren aurrekari, bidebatezko gertakizun eta ondorio-emaiza kualitatibo nagusiei heldu behar diegu: demolinguistika hutsak ez garamatza urrutira. Nork heldu lan horri? Galdera kualitatibo nagusioi hizkuntza-soziologiaren perspektiba teorikotik heltzen dieten euskal adituak seinalatzeko, esku bateko hatzak aski dira. “Hildako fardela” bihurtu ote gara espezialitate-alor honetako gehienok, hain funtsezko eta hain noraezeko diren gai hauei dagokienez? Ez da berri ona, hala baldin bada. Poztekoa da, horregatik, Lionel Joly-k hain atentzio eta hain arreta bizia jarri izana gure arazo nagusi honetan: haurrik (behar adina haur) sortzen ez badugu euskaldunok, alferrik ditugu euskararen aldeko hizkuntza-legeria, euskal eskola eta euskaltegi, euskal telebista eta egunkari-aldizkariak, normalkuntza-plan (orokor eta sektorial) gehienak, herritarren euskaltzetasuna pizteko edo kale gorrian nabarmentzeko sentiera-kanpainak, euskal kultura suspertzeko diru-laguntzak, eta euskalgintzak nondik jo behar lukeen xehe-xehe arakatzeko jardunaldi guztiak.

Badakigu zer esango zaigun: “heuk zergatik ez dituk lauzpabost egin?”, “ez al dakik haurrak haztea negozio garestia dela?”, edota “bizi ere egin behar diagu, hi!”. Egia dira hirurak. Baina egia antzuak: bakar batek ere ez du egoeraren larria onera ekarriko. Hori bakarrik ez. Gure planteamenduarekin, konforme legokeenak ere badu galdera zorrotzik guretzat, golkoan ez bada galtzarbean: “gizarte moderno-ireki-demokratiko batean nola lor liteke jendeak haur gehiago izatea? Norbanakoaren askatasun-esparru sakratuan sartzea ez al da hori? Kasu honetan lasaiago nenbilke, erantzunarekin. Aski da Europako herrialde askok, 1963-4an pilula sortu eta handik gutxira ondorioak pairatzen hasi zirenetik, hartutako neurri proaktiboak gogoan izatea. Hemen ere badugu horren beharrik eta komenentziarik, txostenean berariaz azaldu denez. Lehen-lehen pausoak ematen hasi ere egin dira dagoeneko, eta poztekoa da hori. Panoramak ez du, ordea, oraingoz hobera egin. Lionel-ek, nolana ere, ondo egin du gai horren zentraltasuna azpimarraztearekin. Haurrik gabeko arnasguneak ez dira arnasgune osasuntsu. Siadecoren bidegile-lanen garaitik atzera egin dugu, aurrera ordez, elementu giltzarri horren ulermenean. Badugu puntu nagusi horri ere atentzio berezia eskaintzeko ordua, eta Lionelen ekarpena lagungarri da horretarako. Asko ikas dezakegu bere erakutsitik ere: eskerrik asko.

AMAIERAKO AZKEN HITZAK

I
Zergatik dira arnasguneak hain inportante? Ez neurritz handi direlako, eta ez gizarte-berrikuntzaren aurreneko ilaran edo goi-erpinean daudelako. Bai ordea, gorago esandakoez gainera, XXI. mendeko euskalgintza aktibatuak (*top-down* bidetik diharduen esfera instituzionalak zein behetik gorako *bottom-up* eta *grass-roots* moldekoak²⁹) dituen arazo zentral batzuek gogoeta bizi eta sakona eginarazten digulako. Arnasguneek hitz egiteak eguneroko mintzajardun arruntaren garrantziaz galde egitea dakar ezinbestean. Hiztunon eguneroko jardun arruntaren zentraltasun basikoaz jabetzera garamatzate arnasguneek. Mintzoera eta idazkera jaso-landu eta formal-prestigidunez bezainbat, edo gehiago, hiztun guztion etengabeko erabilera informal-intimoaz arduratzera eta, horren bidez, gure izatearen barne-muinetan hain itsatsirik ditugun amets-beldurren eta maitasun-gorrotoen sostengu dugun mintzoera lasai-goza-zabalak hiztun-elkarte osoaren espazio fisiko-territorialean eta soziofuntzionalean duen eginkizun sakonaz azken aldian baino biziago arduratzera. Idazkera formal-landu-kultuaz gainera gatz-piperrez oraturiko berbakera gozoan zentraltzera. Arnasguneek hitz egiteak hizkuntza bizi ororen belaunez belauneko jarraipen-transmisioaz arduratzea eskatzen du deblauki. Transmisio-gune nagusi diren etxea, lagunartea eta kale-giro hurbila oso aintzakotzat hartzea.

Aspaldidanik (gutxienez Kardaberaz eta Iturriaga bidegileen garaitik) izan dugu, aurrez aurre edo bide batez, zentraltasun basiko horren jakitea edo sentiera. Azken berrogeita hamar urtean moteldu eta hein batez gesaldu egin zaigu ordea, indartu orde, jakite-sentiera hori. Eguneroko mintzajardun arruntaren kezka ez da gure artean inoiz itzali. Aldian behin, are, aurrez aurre eta gogoeta sakonez heldu izan diogu kezka eta aztergai horri: ikus, besteak beste, egungo gazte-hizkerari (oker ez banago aldizkari honetan bertan) eskainitako saio gogoangarria. Batez besteko joera, azken hamarkadotan, gora begira jartzekoa izan dugu. Eguneroko jardun arrunta baino “goragoko” egin-behar formal-prestigidunen bidetik ibili gara, maizenik, gure arazo serioen konponketa bila. Xede-helburu nagusiak esfera publiko-formal-idatzi-landuan ezarri ditugu maiz: hizkuntzaren eredu bateratua eskuratzea; etxetik euskaldun den belaunaldi berria eskolan (edota euskaltegian) alfabetatuz noranahiko euskaldun trebe-landu-jakitun bihurtzea, ama-hizkuntzaz erdaldun den gehiengo zabala eskola-sistemaren eta komunikabideen laguntzaz euskalduntzea eta euskal hiztun-herriari, horrela, hain beharrezkoa duen sostengu demolinguistikoa

Arnasguneek hitz egiteak hizkuntza bizi ororen belaunez belauneko jarraipen-transmisioaz arduratzea eskatzen du deblauki. Transmisio-gune nagusi diren etxea, lagunartea eta kale-giro hurbila oso aintzakotzat hartzea.

“Hemen eta orain” bizirik dagoen eta kontzentrazio territorial handiena duen hiztungoa, eta bere bizileku den arnagune-konstelazioa, ez dugu berariaz babestu, bermatu eta garatu. Horren aurretik jarri dugu gehienok egungo gizarte elebidun konplexuaren perspektiba geoadministratibo zabala.

zabalduta eta sendotzea; hizkuntzaren erabilera administrazioa, paperezko eta ikus-entzunezko komunikabide dinamikoenetara eta, oro har, kultura landuaren esparru jasoetara eramatea finkatu ditugu, maizenik, hizkuntzaren erabilera “normaltzeko” (hots, larri ahuldutako hizkuntza indarberritzeko eta bere onera ekartzeko) eginbehar eta lanabes nagusi. Atentzioa hor jarri dugun heinean, eguneroko jardunean erabat edo nagusiki hizkuntza honetaz baliatzen den hiztun-talde multzo(txo)aren beharrak, gogoak eta belaunez belaun irauteko eskakizun-baldintza demografiko, administratibo, lurralde-antolamenduzko, soziokultural eta ekonomikoak landu gabe edo landu arin utzi ditugu. Hots, “hemen eta orain” bizirik dagoen eta kontzentrazio territorial handiena duen hiztungoa, eta bere bizileku den arnagune-konstelazioa, ez dugu berariaz babestu, bermatu eta garatu. Horren aurretik jarri dugu gehienok egungo gizarte elebidun konplexuaren perspektiba geoadministratibo zabala. Gizarte berri honen plano formalean, esfera publikoan eta idatz-esparruan bereziki, saiatu gara batez ere. Begiak gora jasotze hori mesedegarri eta ezinbesteko izan da, zenbait aldetatik: plus nabarmena izan da hori, ez minus, larreko hizkuntza xume, zenbaitek gutxietsia, noranahiko bihurtzeko eta euskaldunen mintzoa etxe-zokotik eta taberna-zutik ateratzerako. Mesedegarri da orain ere, euskararen aldeko saioaren perspektiba globala begien bistatik galtzen ez bada. Hortxe dago gakoa. Bigarren alde horretatik (perspektiba globala begien aurrean izatetik) daukagu herren egiteko arriskua, gero eta nabarmenago: goiko (eguneroko mintzajardun arrunta baino goragoko) esparru landu-formal-idatziei begiratu beharraren beharraz, eta haiek ahalik eta beteen eskuratzeko saioaren biziak, konturatzen al gara (konturatu nahi al dugu?) batez ere bodegatik ari zaigula ura sartzen, *hemen eta orain?*

Baietz uste dugu: lau iritzi-emaile adituon testigantza aski argigarria da, gero eta arrisku nagusi horren jakitun garelako uste izateko. Beranduxko bada ere, hasi gara konturatzen hizkuntzaren geroa ez dagoela goi-esparruetan bakarrik. Ez han bakarrik eta, agian, ez han nagusiki. Gero eta argiago ikusten dugu belaunez belauneko jarraipen-transmisioak oin ahulak dituela euskarazko eskola, egunkari-aldizkariak, irrati-telebista eta unibertsitateko zein administrazio-esparruko idatz-langintza jasoa hartzen badugu lehentasun osoko, kasik lehentasun bakarreko, xede eta harrobi. Lehentasun-eskemez hitz egin beharra daukagu, goiko (eguneroko jardun arruntaren sostengu fisiko-territorial eta soziofuntzional diren jardungune, harreman-sare eta rol-harremanetatik goragoko) eginbehar jasotetan zentratu ordez itsu-itsu. Hizkuntzaren (hiztun-elkarteen eta, bereziki, bizienik dauden hiztun-taldeen) eginbehar

zentralak eta lagungarriko xedeak bereizten ikasi beharra daukagu.

Ez gara arriskuaz jabetzeko eta bideberritzen saiatzeko eginbehar honetan bakarrak: goiko kezkabide hori, adierazpen ozenagorik ere bai tartean, irakurtzen da aldiaren behin Iberiar penintsulako beste hiztun-herrietan ere. Raquel Casesnoves-Ferrer-ek eta Josep À. Mas-ek diotenez, horrela, “a l’hora d’avaluar la *vitalitat d’una llengua*, cal posar el focus en l’àmbit de la *comunicació quotidiana* i no solament en els usos formals i el prestigi, que és on se solen esmerçar la major part dels esforços normalitzadors. En paraules de Boix-Fuster (2015: 93), “si la *recuperació d’una llengua* avan-cés *sols en els àmbits públics* seria debades perquè, com un voladís d’una balconada, *progressaria sense un fonament ferm — acabaria esfondrant-se*”. Entre aquests àmbits interpersonals, el familiar és el més crucial: és al si de la llar on les llengües es re-produueixen. També és on comença la seua desaparició quan els parlants deixen de transmetre-la als seus descendents. Fins i tot, si reviscola, la recuperació de la transmissió (la revernacularització) en serà un dels indicadors més fiables”³⁰ (letrakera beltz etzana gurea). Argiago ez dago, gure ustez, gauzak esaterik: beheko oinarriak zaindu eta landu, zurkaiztu eta osatu egin behar dira euskaltzaleon goragoko langintzak etorkizun onik izango badu.

Euskalgintza osoaren xede-helburu nagusiak berriro ere mahai gainean jartzera ekar gaitzake ikusmolde global horrek, “first things first” bidetik. Saio-molde biak behar ditugu, ez bat, eta bien arteko lotura-ordena, ekintza-kronologia eta lehentasun-eskema behar bezala argitu gabe dauzkagu. Hartarako ere lagungarri ederra izan liteke arnasguneen azterketa. Arazoaren hemengo eta oraingo lekuaz eta neurriaz jabetzea funtsezkoa da, arazo guztien urrutiko eta betiereko kausa fundamentaletan katigatu gabe behin eta berriro. Kausa fundamentalak hor daude, egiazkoak dira eta ez genituzke inoiz ahaztu behar. Alferrrik dugu, ordea, urrundik ere gure esku ez dauden estatu, kontinente eta mundu mailako gizarte-aldakuntzaren (tartean transetnizazio gupidagabearen eta luze-zabaleko mintzaldatzeko azeleratuaren) iturburu, bidelagun eta ondorio-jasaile diren transformazio demografiko, ekonotekniko, politiko-operatibo eta soziokultural guztiak “behingoz konpondu” artean zer eginik ez dagoela argudiatzearekin. Hurbilagotik heldu behar diogu lanari. Hemen eta orain egin litekeenetik abiatu behar dugu, urrutiagoko gertakariez ahaztu gabe. Maisu eta bidelagun zentzuzkoak izan ditugu, horretan ere, iritzi-emaileak. Elkarren arrimuan zerbait ikasi dugulakoan gaude: teoria soziolinguistikokoaren aldetik, eguneroko jardun arruntaren

**Lehentasun-
eskemez hitz egin
beharra daukagu,
goiko (eguneroko
jardun
arruntaren
sostengu fisiko-
territorial eta
soziofuntzional
diren
jardungune,
harreman-sare
eta rol-
harremanetatik
goragoko)
eginbehar
jasoetan zentratu
ordez itsu-itsu.**

zentraltasuna eta belaunez belauneko transmisioaren ardatz-izaera³¹. Aplikazio-esparruan, berriz, demografia aktibatu beharra eta arnasguneen aldeko lanari eskualde-perspektibatik heltzearen mesede-abantailak. Ez gatoz esku-hutsik etxera.●

OHARRAK

1. Besterik da, jakina, azkenaldi honetan erdi-ahazturik dugun *frantses-euskaldun* terminoa.
2. Badira azken urteotan, eta biziki pozten gara horretaz, partez edo osoz beharrian gorri hori konponbidean jartzeko saioak: tartean zenbait tesi eta ikerlan. Urrun gaude oraindik, ordea, erantzun operatibo sendorik eskuratzetik.
3. Hor sartzen dira, bete-betean, *Kilometroak* eta gainerakoak
4. Azken 150 urtean (osorik eta nabarmen) Israelen bakarrik gailendu da, dakigularik, *revernacularization* edo *bertakotze* hori.
5. Ikus Jonathan Pool-en 1979ko “Language Planning and Identity Planning”. Ikus orobat Mari C. Jones 2008 eta Joshua A. Fishman eta Ofelia Garcia ed. 2011. Hain diferentea ez den *nationality planning* delakorako ikus Fishman 1974: 89 or.
6. Ondorio biziak ere izan ditu gainera, aldez edo moldez, azken hamarkadotako egituratze politiko-instituzionalaren gaineko jarretetan. Ez da hori, dena den, aztergai dugun kontua.
7. Kontua ez da, inoiz entzun dugunez, gaitasun-hobetze horretarako euskaltegiak arnaseguneetaraztea edo arnaseguneetako erdaldunak eta erdal-elebidunak herriburuko edo hiriburuko euskaltegiatara eramatea. Lokomotorea ez dago ikasketa formalaren bidezko gaitasun-hobekuntzan. Laguntza ederra (ordezkaezina, inoiz) eman dezakete euskaltegiek zenbait aldetatik. Arnaseguneetako bizimolde arruntari dagozkion jardungune, rol-harreman eta situazio tipikoetan bizirik (eta nagusi) dirauen erabilera sendo eta zabala da, ordea, motore nagusia. Mintzoera hori sarri eta xedez erabiltzeak dakar, oro har, hizkuntza-gaitasuna hobetzea.
8. Bada bide-urratze horren aurrekari ezagunik Irlandan: ikus Comhairle Na Gailge, 1972: *Implementing Language Policy*. Ikus bereziki bertako “practical Implications of Diglossia” atala, 530-33 orr.
9. Arnasegune barruko harreman-sareak sartzen dira hor batetik, arnasegune artekoak bestetik eta arnaseguneetako euskaldunek erdara nagusi den lekuetako euskaldunekin eratzen dituztenak azkenik.
10. arnaseguneetan eta erdara nagusi den lekuetan bizi diren euskaldunek bertako edo kanpoko erdaldunekin erdaraz bideratzen dituzten interakzioen multzoa da hori. Erdarazko jardun hori gaztelaniaz (Iparraldean, dagokion heinean, frantsesez) bideratzen da aspaldi honetan, eta hala izango da gero ere, lehenik eta behin; ingelesak (eta, agian, beste LWCek) euskaldunon espazio soziofuntzional osoaren gero eta zati handi(xe)agoa eskuratuko du(te) halere, seguruenik, *language spread* ezagunaren ildotik. Gehienetan orain gaztelaniaz (edo frantsesez) bideratzen den zatia, baina ez beti. Europako iparraldean (eta beste zenbait lekutan) gero eta nabariagoa da ingelesaren sarbidea euskarak partez bereganatu berri dituen zenbait esparrutan: unibertsitatean, ikermunduan, teknologia-lantegietan,...
11. Larramendiren baitan bada horren oihartzun-printzik eta XIX. mendean erraza da, Zaldubiz geroztik bereziki, osotasunezko euskaltzaletasun horren testigantzarik jasotzea: “Zazpi Euskal herriek bat egin dezagun, guztiok beti-beti gauden gu euskaldun.” Hasieran eguneroko mintzoan oinarritzen zen planteamenduak erabateko zabalkunde-etzanda jaso zuen handik gutxira, Hegoaldean. Eleizalde 1918an, Eusko Ikaskuntzaren Oñatiko Batzarrean, esandakoak dira zabalkunde soziofuntzional osoko amets horren erakusgarri zehatzena (ikus Zalbide argitara bidean).

12. Ez da bidegintza hori gaurko gai nagusia, eta ez gara horretan sartuko (lehen ere badugu, gainera, hortaz dugun iritzia aski xehe azaldurik).
13. ikus Fishman, 1968, “The measurement and description of widespread and relatively stable bilingualism”, in Fishman, Joshua, A. Robert L. Cooper, Roxana Ma etab. *Bilingualism in the Barrio*, 7. or. Aipu horretako azpimarra gurea da.
14. Ingelesari dagokionez aski *exposure* mugatua eskain dezake eskolak (asteko 112 esna-orduetatik lauzpabost edota, hoberenean, hamar-hamabi ordu); L2ko *interaction* delakoa, berriz, ondotoz murriztagoa izan ohi da gela barruan.
15. Iparraldeko egoera aski bestelakoa izanik da, bai XVII. mendeko tradizio literarioa eta bai 1890 ingurutik hona bertako euskal astekariak izanik duten eragin zabala direla medio: ikus, besteak beste, Mokoroa “Ibar”, Justo M.: 1936: *Genio y Lengua*.
16. Testuak (liburu edo dokumentu) maiz idazten dituztenek ere ez dute, oro har, beren ordutegi osoa horretan ematen.
17. Ikus Zalbide, Joly eta Gardner 2015: 245-6.
18. Ikus Fishman, 1964. Ikus orobat, hasierako azalpena eguneratuz, Fishman 1966, 1972, 1977 eta 1985.
19. Kontzeptu horren adieraz ikus, gaztelaniazko bertsioan, Fishman 1982: 35.
20. Bibliografia soziolinguistikoa, *LM = language maintenance*, *LS = language shift* eta *RLS = reversing language shift*.
21. Ikus Mesthrie, 2001: “Language Maintenance, Shift, and Death”.
22. Etxegiroko informazio horri kalekoa erantsi ahal izan dionean, jeneralizazio ohargarritz egin behar izan du hori.
23. Datu berrien argitan ikusiko beharko da hori. Oraingo ahuldadeak baztertzeko gai liratekeen inkesta-bideak diseinatu eta aldiro-aldiro aplikatzea litzateke, horretarako, hoberena.
24. Ikus Xabier Bengoetxearen 2012ko txostena, gai horri buruz argitara direnetan gure ustez aberatsena.
25. Perspektiba geoterritorial operatibotik eta dirubide publikoak eralgitzeko modutik, adibidez, nekez albora litezke.
26. uste izatekoa da Gipuzkoan, Nafarroako ipar-mendebalean eta Bizkaiko hiru aldetan (mendebalean, Uribe-Busturiatik Durangaldera doan ardatzean eta Arratialean) kontzentratuko direla ia guztiak.
27. Xabier Bengoetxeak, aldiz, ez du halako eragozpenik azaldu: oraingo konstruktua ongi egokitzen zaionez XX. mendean barrena gertatu denari, eta begien bistako etorkizunean probableenik gerta litekeenera ere ongi moldatzeko gai denez, ez du tipologia-marko hori (horregatik behintzat) aldatu beharrik ikusi.
28. Lionel Joly-ren proposamena urratsez urrats jarraitzen ari naiz horretara, berak esana baita “une batez arnasgune izateari utzi zioten edota historia ezagunean arnasgune izan ez diren ingurumenak arnasgune izateko bidean jartzea”.
29. Ohiko *grass-roots* ekimen-multzoa eta *astroturfing* delakoa argi bereiztea komeni izan liteke, bihar edo etzi.
30. Casesnoves-Ferrer, Raquel eta Josep À. Mas, 2017: “Transmissió intergeneracional del català i característiques sociodemogràfiques dels progenitors”.
31. Ikus, beste askoren artean, Georgetown University-ko Kendall King-en “Reversing Language Shift and Family Language Policy: Intergenerational Transmission Revisited”. Recent debates surrounding Reversing Language Shift (RLS), focusing in particular on the role of intergenerational transmission, a central component of Fishman’s (1991) RLS theory. Drawing on my own research with multilingual mothers and their children in the Ecuadorian Andes and in the U.S., I demonstrate how family language policies and

practices are established and negotiated over time. These research findings reaffirm how crucial Fishman's model is to the theory and practice of minority language survival, but in particular illustrate the dynamic, fluid, and varied nature of intergenerational transmission in families. I argue that recent debates concerning RLS theory (e.g., Romaine, 2006) can be partially resolved through closer analysis and better theorizing of intergenerational transmission processes based on empirical data.

BIBLIOGRAFIA

- Bengoetxea, Xabier, 2012: "Arnasguneak. Ezaugarriak. Zenbait arnasguneraren egoeraren behaketa", in *BAT* 2012-4, 75-118 orr.
- Boix-Fuster, Emili, 2015: "La transmissió lingüística intergeneracional. Un estat de la qüestió als països de llengua catalana". A: Sinnes, Carsten; Wieland, Katharina (ed.). *Norma, ús i actituds lingüístiques. El paper del català en la vida quotidiana*. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, p. 91-108.
- Casesnoves-Ferrer, Raquel eta Josep À. Mas, 2017: "Transmissió intergeneracional del català i característiques sociodemogràfiques dels progenitors", in *Treballs de sociolingüística catalana*, 77-97 orr.
- Comhairle Na Gailge, 1972: *Implementing Language Policy*. The Stationary Office [gure iturria Fishman, Joshua A. ed. 1974, 527-53 orr.].
- Fishman, Joshua A., 1974: "Language modernization and planning in comparison with other types of national modernization and planning" in Fishman, Joshua A. ed., 1974, *Advances in Language Planning*, The Hague: Mouton, 79-192.
- Mokoroa "Ibar", Justo M.: 1936: *Genio y Lengua*. Tolosa: Mocoroa.
- Nelde, Peter H., 1987: "Research on Language Conflict" In: Ammon, Ulrich et al. (Ed.): *Sociolinguistics*. Vol. 1. Berlin/ New York: de Gruyter, 607-612.
- 1997: "Language Conflict". In: Coulmas, Florian (Ed.): *The Handbook of Sociolinguistics*. Oxford: Blackwell, 285-300
- Pool, Jonathan, 1979: "Language Planning and Identity Planning", in *IJSL* 20 zkia. (1979), 5-21orr.
- Zalbide, Mikel, argitaratzeaz: "Euskaltzaindiaren ehun urteko jagotela: zenbait mugarri", in *Euskaltzaindiaren XXIII. Jagon jardunaldia: hizkuntza gutxiagotuak jagon, euskaraz bizi*. Bilbo: Euskaltzaindia.